

Grænseforeningens
årbog 1995

SLESVIG DELT I 75 ÅR

symbiose - konfrontation - naboskab

Slesvig delt i 75 år

**Grænseforeningens
årbog 1995**

Lorenz Rerup

Slesvig delt i 75 år

symbiose – konfrontation – naboskab

Grænseforeningens årbog 1995

Slesvig delt i 75 år

Redaktion: Niels Henriksen

Billedmateriale: Grænseforeningens arkiv

Omslag: Videnskabernes Selskabs kort over

»SÖNDERJYLLAND eller HERTUGDÖMMET SLESVIG«

udgivet i 1836 (Det kgl. Bibliotek)

Lay-out: Helge Krempin

Copyright: Grænseforeningen

Udgiver: Grænseforeningen

Peder Skrams Gade 5,

Postboks 1530, 1020 København K

Tlf.: 33 11 30 63

Tryk: Clemensstrykkeriet, Århus

ISBN 87-87238-10-1

Grænseforeningens årbøger:

1967: Dansk i Sydslesvig – 1968: Nordisk i Sydslesvig – 1969: Danmarks første storby – 1970: 50 år med Danmark – 1971: Vore frisiske naboer – 1972: Grænselandet og Europa – 1973: Ung ved grænsen – 1974: Dansk hverdag i Sydslesvig – 1975: Europas nationale mindretal – 1976: Kirkekunst i Sydslesvig – 1977: Grænselandets sprog – 1978: Dansk konsolidering – 1979: Dronningen i Sydslesvig – 1980: Politik i Sydslesvig 1945–1979 – 1981: Som vi ser os selv – 1982: Der var engang i Sydslesvig – 1983: C. W. Eckersberg 1783 2/1 1983–1984: Gennem Flensborg med Helmut og Povl Leckband – 1985: Herregårde i Sydslesvig – en fælles kulturarv – 1986: Sagn og saga fra Sydslesvig – 1987: Sydslesvigske oldtidsminder – 1988: Danske huse i Sydslesvig – 1989: Da det begyndte – de sønderjydske foreningers første år – 1990: Skikke og traditioner i årets løb i Nord og Sydslesvig – 1991: ... til støtte for danskheden, Grænseforeningen 1920–1990 – 1992: Syv ture i Sydslesvig – 1993: Dansk i en tysk stat 1945–1992 – 1994: Otte ture i Sydslesvig.

Forord

Grænseforeningen bestilte de efterfølgende sider hos mig, længe før jeg blev udnævnt til dansk generalkonsul i Flensborg. Dengang blev jeg glad for på denne måde at kunne sammenfatte, hvad jeg havde lært og tænkt om mit hjemlands skæbne og historie i de mange år, der er gået, siden jeg omkring 1950 sammen med ligesindede unge danskere og tyskere afholdt de første dansk-tyske møder. De var dengang så omstridte, at vi foretrak at henlægge dem til Hamborg.

Min glæde blev ikke mindre, da jeg kom til at skrive manuskriptet i min hjemby, Flensborg. Mit embede her har ikke forandret mine tanker, men givet mig mulighed for, igen i samarbejde med mange ligesindede danske og tyske, at befæste og udbygge det gode naboskab, som tog sit udgangspunkt i en udenrigspolitisk konstellation for nu snart 40 år siden.

Det gode naboskab er vort bidrag til Europas mangfoldighed. En frugtbar og broget have i en fredelig krog af vort kontinent. Lad os dyrke denne have også i fremtiden. Os selv til gavn og glæde, vort gamle kontinents stadigt forrevne dele som et eksempel på, at det er bedre at hæge om hinandens kulturinstitutioner end at bruge penge på kanoner til at ødelægge dem.

Lorenz Rerup
1994

Slesvig delt i 75 år

symbiose – konfrontation – naboskab

Helstaten

Omkring 1800 var Danmark endnu den dominerende del af et lille imperium: *den danske helstat* eller *det danske monarki*. Imperiet bestod af kongerigerne Danmark og Norge, af hertugdømmerne Slesvig og Holsten, af de nordatlantiske øer og af nogle mindre kolonier. Det forbindende led mellem helstatens enkelte dele var havet. Søvejen var især betydningsfuld for kærneområdets frugtbare kyststrækninger, fordi alene den muliggjorde lønsom transport af landbrugsprodukter. Derfor var den en katastrofe, da helstaten 1807-14 blev trukket ind i Napoleonskrigene og fik England som hovedfjende. 1814 var den danske helstat, som havde blomstret før krigen og været sine indbyggeres stolthed, fattig og magtesløs. Den tabte Norge og fik Lauenburg i bytte. Statsledelsen virkede i årtier, som om den var lammet. Det kreditstærke Hamborg, lige uden for landets grænser, blev i disse år de sydlige statsdeles økonomiske hovedstad.

I byernes øvre lag både i kongeriget og i hertugdømmerne rådede en statsideologi, som kaldes *helstatspatriotismen*. Denne helstatspatriotisme fortsatte med at være en betydelig faktor i kongerigets og i hertugdømmernes offentlige liv, indtil helstaten blev opløst i 1864. Da havde den dog – navnlig i de yngre generationer – længe været trængt af en ny ideologi: *den moderne massenationalisme*. Massenationalismen bredte sig fra 1830'erne, men vandt først omkring 1860 mere omfattende dele af befolkningen for sig.

Helstatspatriotismen havde været forenelig med en stærk egns- eller bypatriotisme, som fik næring af de ofte gammeldags rets- og administrationsforhold med deres utal af særrettigheder i datidens løst integrerede landsdele, egne og byer. I det daglige mærkede de meget lidt til statslige indgreb. De besværlige trafikforhold førte med sig, at kun få mennesker fik en tættere kontakt med andre egne og byer. Derfor formåede de øvre lags helstatspatriotisme at slå bro over de store forskelle i de enkelte landsdeles statsretlige stilling samt sprog, kultur og struktur. Den muliggjorde, at helstatens hovednationaliteter kunne leve i symbiose med hinanden.

To femtedele af helstatens indbyggere talte tysk, tre femtedele dansk. Den udjævning af standsforskellene, som havde været et fremtrædende træk i den danske rets- og administrationsudvikling under 1700-tallets enevælde, var kun ufuldstændigt slået igennem i hertugdømmerne, hvis aristokratiske godsejere, "det slesvig-holstenske ridderskab" fortsatte med at være en magtfuld gruppe i samfundet. Enkelte erhvervsgrupper og hele landsdele nød godt af forrettigheder, som blev forholdt andre undersåtter. Hertugdømmernes retsvæsen og forvaltning var langt mere gammeldags og broget end kongeri-

gets. Samtidig var erhvervslivet og storlandbruget tidligt mere udviklet. En stærk særfølelse kendetegnede derfor hertugdømmerne, endnu forenet med en ubetinget loyalitet over for kongen og en regering, som hertugdømmerne havde en stærk andel i.

De nationale ideologier

I denne multi-etniske helstat fik indbyrdes uforenelige nationale ideologier fodfæste fra sidst i 1830'erne. Af små, stærkt aktive grupper blev de nye nationale tanker bragt ud til en bredere befolkning. Denne udbredelse skete ofte ved, at de nye tanker blev koblet sammen med aktuelle politiske og økonomiske problemer. På dansk side eksempelvis med den sproglige tilsidesættelse af den sønderjyske landbefolkning. Den var indtil 1840 undergivet et tysksproget rets- og forvaltningssystem. Selvsagt var det ikke praktisk for landsdelens største befolkningsgruppe, at embedsmænd, dommere og advokater talte et andet sprog end de selv. Denne sproglige side var dog kun toppen af et isbjerg, som vedrørte mange sider af bøndernes hverdag, hvor de følte sig trykket af en tysksproget bykultur og embedsstand.

På slesvig-holstensk side var forargelsen over regeringens pengepolitik efter 1813 og en ny toldlov af 1838 særdeles virksom. Begge dele var rimelige foranstaltninger ud fra en helhedsopfattelse af riget, men de brød med århundreders sædvane og forrettigheder. Bagved disse konkrete punkter ulmede utilfredsheden med en fjern hovedstads impotente politik. Ved siden af sammenkoblingen med aktuelle politiske krav spændte de nationale aktivisters midler på begge sider fra underskriftsindsamlinger til den nyligt oprettede ständerforsamling over oprettelse af aviser og foreninger til afholdelse af folkemøder, sangfester, samt opretning af lånebiblioteker og folkehøjskoler.

Den nye, nationale ideologi satte *folket* i centrum, ikke staten, statens institutioner og kongen. Den betonedede ikke kun folkets særtræk, dets sprog og særlige vaner, men gjorde netop det at tale modersmålet, at opføre sig som gennemsnittet af borgerne gjorde det, til tegn på, at man hørte til et særligt fællesskab, et folk. Denne omvurdering viste en forbløffende integrationskraft og fik vidtgående kulturelle følger. Først og fremmest befæstede den nye ideologi folkets nye stilling i staten, som nu – ideelt set blev opfattet som et udtryk for folkeviljen, som styret af folket, ikke som en gudgivet indretning til at regere over kongens loyale undersåtter uanset sprog og etnicitet. I løbet af det 19. århundrede foregik en lignende omvurdering i andre europæiske stater. Den førte ofte til, at gamle stater blev sprængt, og at der på ruinerne af dem opstod nye *nationalstater*. Dette skete også for den danske helstat. Symbiosen af danske og tyske kulturbærende lag afløstes nu af en konfrontation, som stedse bredere kredse af befolkningen deltog i.

Helstatens dødskamp

Fra 1848 til 1850 rystedes helstaten af en borgerkrig, treårskrigen, den første slesvigske krig. De nye nationale kræfter ville opløse den gamle statsforbindelse. Slesvig-holstenerne krævede en grænse ved Kongeåen. De danske Nationalliberale ville sætte den ved Ejderen, den ældgamle nordgrænse for det tysk-romerske kejserrige. Begge disse krav krænkede den nationale idé. I den nordlige halvdel af Sønderjylland levede ca. 170.000 dansktalende, i den sydlige 140.000, som talte tysk, og langs med Vestkysten og på øerne levede henved 30.000 friserere. Begge de nationale bevægelser så stort på sprogekortet, fordi deres bærere hørte til i samfundets dannede lag. De var i deres samfundsopfattelse udpræget elitære. De regnede ikke almuens talesprog for noget. Hertil kom, at slesvigerne/sønderjyderne oplevede deres hertugdømme som en ældgammel helhed. Den brød de sig ikke om at dele op. De fløje inden for den danske nationalliberalisme og den slesvig-holstenske bevægelse, som allerede dengang ville dele Slesvig, kom slet ikke til orde over for dattidens massive uvilje mod en deling.

Danmark vandt treårskrigen, men fik ikke den nationalstat, de Nationalliberale havde stræbt efter. De europæiske stormagter tvang Danmark til at genoprette helstaten for den "europæiske ligevægts" skyld. De ønskede ikke, at en enkelt stormagt fik kontrollen over indgangen til Østersøen. Det var mere bekvemt med en lille stat, som måtte være føjelig. Den restaurerede helstat var imidlertid ikke længere funktionsdygtig. Danskernes og slesvig-holstenernes uforligelige nationale opfattelser – herunder også demokratiforståelser – forhindrede, at de kunne enes om en rimelig fællesforfatning for de nødvendige fællesfunktioner i den restaurerede helstat. Fællesregeringen blev i vid udstrækning udført enevældig, hvad der kun gjorde ondt værre. Der blev heller ikke ført en erhvervspolitik, som udnyttede tidens ofte gode konjunkturer til at knytte helstatens dele tættere sammen og læge krigstidens sår. Den danske sprogpolitik i det mellemste Slesvig øgede tværtimod spændingerne.

Statsskibet var efterhånden ikke mere manøvredugtigt og blev derved et let bytte for Preussens og Østrigs indbyrdes magtkamp. I 1864 kom Danmark i krig med begge de tyske stormagter og ved freden i Wien samme år måtte den danske konge afstå hertugdømmerne til dem. En reel chance for allerede dengang at dele Slesvig, tabte en klodset regering i Danmark på gulvet. Da Østrig i krigen af 1866 led nederlag i kampen om det kommende Tysklands udformning, blev hertugdømmerne i 1867 forenet til een provins og indlemmet i Preussen.

1864 havde gjort ende på den gamle multi-nationale helstat, som få menneskealdre forinden endnu havde været sine indbyggers stolthed. De dansktalende sønderjyder var nu skilt fra kongeriget. De udgjorde just den del af det danske folk, som den moderne nationalisme først havde fænet i. Krigen

i 1864 var overvejende blevet udkæmpet i Sønderjylland. Belejringen af Dybbøls skanser strakte sig over godt to måneder. Disse dramatiske indtryk brød den gamle regionale særfølelse op. Nu satte tanken om en mulig deling af hertugdømmet efter nationaliteter sig fast. For de danske sønderjyder blev genforeningen med folket i moderlandet vigtigere end deres gamle regionale særfølelse. Allerede i 1864 blev Slesvig delt i befolkningens sind.

Sønderjyderne kunne i deres håb om en genforening støtte sig på et forbehold i § 5 i freden i Prag 1866. Her måtte Østrig overdrage sin andel af byttet fra 1864 til Preussen. Forbeholdet i traktatens overdragelsesartikel lyder: "dog således, at befolkningerne i de nordlige distrikter af Slesvig skal afstås til Danmark, når de ved en fri afstemning tilkendegiver ønsket om at blive forenet med Danmark." Kedeligt nok manglede der tids- og områdeangivelser. Nogle år senere kom det til resultatløse forhandlinger med Preussen, og i 1878 fik Preussen Østrig-Ungarn til at gå med til at ophæve forbeholdet til gengæld for en tjeneste, preusserne ydede den østrigske udenrigspolitik. Dermed var paragraffen for Preussen ude af verden. Sønderjyderne klyngede sig dog fortsat til denne § 5, som jo også rummede en flig af forestillingen om folkenes selvbestemmelsesret, som blev knæsat af de Forenede Staters præsident i 1918.

Preussertiden

Kort efter indlemmelsen i Preussen viste valgene til den nyoprettede nordtyske forbundsrigsdag et dansk flertal i Nordslesvig indtil en linie nord om Tønder og syd om Flensborg. Inden for dette område udgjorde de danske sønderjyder en massiv og sammenhængende majoritet. I den nordlige og vestlige del af landet var de over 85% af befolkningen.

Den preussiske stat moderniserede på kort tid og med betydelig energi hele provinsens retsvæsen og forvaltning. Tidens enorme økonomiske og industrielle omvæltninger prægede i de følgende årtier især provinsens sydlige dele nær Hamburg og omkring Neumünster og Kiel. Den nordlige del af landet forblev derimod et udpræget landbrugsområde. Her var det kun byen Flensborg, som voksede stærkt. Dens indbyggertal tredobledes fra 1860 til 1920. De øvrige nordslesvigske købstæder havde i årtier kun en beskeden tilvækst.

Det nordslesvigske landbrug, drevet efter dansk mønster, hævdede sig smukt i provinsen. Ca. 80% af gårdene ejedes af dansksindede bønder. Udvandringen fra det nuværende Nordslesvig var betydelig, ca. 60.000 mennesker. En del af denne udvandring skete i protest mod den politiske forandring, men langt hovedparten var en følge af, at områdets erhvervsmæssige struktur ikke ændrede sig. Trods rimelige konjunkturer var landbruget ikke i stand til at opsuge befolkningstilvæksten. Ligesom i Danmark var det ikke skik at dele gårdene ved et generationsskifte. Mens Preussens befolkning som hel-

hed voksede med 63% i tiden fra 1871 til 1910, og Danmarks befolkning i samme tidsrum øgedes med 51%, steg folketallet i Nordslesvig kun med 8% til ca. 165.000, fordi der heller ikke i byerne var plads til befolkningstilvæksten, som måtte udvandre.

Den preussiske stat var effektiv og veladministreret, meget bedre end dens senere rygte. Den havde århundreders erfaring i at gøre befolkninger i annekterede områder til loyale undersåtter. Disse bestræbelser udfoldede den inden for rammerne af en retsstat. Man kunne klage over urimelige afgørelser af en lokal instans. Det skete ofte, at klageren fik ret, men det kostede tid og penge. For øvrigt behandlede kun få af det 19. århundredes stater nationale mindretal nogenlunde ordentligt. Preussen, de tyske rigsmyndigheder i Alsace-Lorraine, Rusland, den ungarske del af det østrigsk-ungarske dobbeltmonarki er de mest iøjnefaldende eksempler på en ofte hårdhændet integrationspolitik over for befolkningsdele, som skulle omformes til at ligne den dominerende befolkning. Det lykkedes sjældent. Især de mindretalsgrupper, der boede samlet og lokalt var i flertal, viste en forbløffende overlevelsessevne.

I Sønderjylland fortyskedes folkeskolen trinvis: 1871 indførtes 6 timers tyskundervisning, bortset fra de yngste klasser, 1878 blev folkeskolen gjort tosproget, 1888 udelukkende tysksproget bortset fra 6 religionstimer på dansk. Danske privatskoler blev lukket efter 1878. Med en vis forsinkelse svarede denne politik over for danskerne til den politik, Preussen anlagde over for sit betydeligt større polske mindretal i østprovinserne. Kun i formen, ikke i princippet, var den preussiske germaniseringspolitik en smule lempeligere over for danskerne end over for polakkerne.

Myndighederne hittede desuden på en lang række pressioener og diskrimineringer, som søgte at begrænse den danske befolknings politiske repræsentation og kulturelle udfoldelse. Især pressen og foreningslivet søgtes ramt. Fra 1891 prøvede myndighederne også – stort set uden held – at opkøbe danske gårde for at overdrage dem til tilflyttere. Denne "jordkamp" fandt også sted i Preussens polske områder.

Drivkraften bag den førte tvangspolitik var den moderne stat, der netop i det 19. århundrede fik en hidtil ukendt vækst. Også inden for den dominerende befolkning i datidens endnu eksisterende multi-etniske stater. Historikeren A.D. Jørgensen var en fintmærkende iagttager af denne proces. I 1889 skildrer han den tyske skolepolitik i Sønderjylland, som netop året i forvejen var blevet dramatisk skærpet. Og han spørger: "Hvorledes er dette nu muligt, at alt dette, efterhaanden som den fremmede Regering har indrettet sig, er blevet saa ulykkeligt og tungt for vore Landsmænd! Landets Herrer er jo dog ingen barbarisk Nation, tvært imod, det er et af Europas videst fremskredne Kulturfolk ... Men Tingen er den, at Staten i dette Tilfælde er kommen paa tværs af sin Opgave. Aldrig har Staten og Kommunen i samme Forhold som nu paataget sig stadig nye og omfattende Opgaver, aldrig har den saaledes trængt sig ind i det private Liv for overalt at samle, ordne og give de menne-

skelige Anstrængelser det fornødne Eftertryk ... det ligger da tillige i Sagens Natur, at denne Stat og Kommune skal virke i Borgernes Interesser, at den er et Udtryk for selve Samfundets Aand og Vilje. Det kommer herved ikke an paa, at forskellige politiske Partier som oftest bekæmper hinanden ... i det hele og store vil dog enhver fremme de samme Interesser og der vil mellem alle være Enighed om de mest magtpaaliggende nationale Spørgsmaal. Ikke saaledes, hvor en Del af et Folk ved Erobring er kommen under et fremmed Herredømme. Der er Staten paa tværs af Borgerne; den fremmer ikke deres Interesser, men modarbejder dem, den bruger sine store og mangeartede Midler til at bekæmpe det, som er Folket dyrebart og helligt. Derfor er en Erobring i vore Dage noget langt forfærdeligere end i tidligere Tider. Dengang nøjedes Erobreren med sin Skat og med den ydre Lydighed under hans Love; nu kræver han selve Personligheden fuldt ud, og han kræver den nu, da enhver nogenlunde udviklet Personlighed er bleven sig bevidst i en bestemt medfødt Nationalitet. Det er den forfærdelige Vrangside ved den moderne Stat i sin storslaæede Bestræbelse for at tilføre Nationerne alle Livets og Kulturens Goder, at den bliver en Svøbe for alle dem, som er komne i en uhistorisk og unaturlig Forbindelse med stærkere Naboer."

Den preussiske germaniseringspolitik blev i øvrigt ført med varierende styrke. Generelt blev skruen strammet i takt med den danske folkedels organisering og styrke, men tvangspolitikken beroede i høj grad også på, om Danmark af udenrigspolitiske grunde skulle vindes for en protysk politik eller skræmmes fra at nærme sig andre stormagter. Efterhånden blev Tyskland så overmægtigt, at også tanken om en sådan mulighed måtte opgives af Danmark.

Indtil 1880 reagerede de danske sønderjyder på denne tvang med en protestpolitik. De udvandrede, eller de "opterede", hvorved de indtil 1870 kunne blive danske statsborgere. I så fald måtte de blive boende i hjemstavnen, men kunne udvises, når de var til besvær. Danske repræsentanter, der blev valgt til landdagen, nægtede at aflægge ed på den preussiske forfatning. Så kunne de ikke indtage deres pladser, men de havde vist deres protest imod, at § 5 endnu ikke var opfyldt.

Protestpolitikken svækkede den danske folkedel. Det var en politik, som byggede på, at erobreren snart ville slippe sit bytte eller blev tvunget til at gøre det. Men Tyskland, dannet i 1871 efter sejren over Frankrig, blev mægtigere og mægtigere. Derfor måtte det danske arbejde lægges om til et arbejde på langt sigt. Nu gjaldt det først og fremmest om at styrke den danske folkedel, så den kunne gøre sig gældende inden for det tyske samfund, indtil der opstod en mulighed for en genforening. Denne kunne ske som følge af, at Tyskland tabte en fremtidig stormagtskrig eller det kunne ske, fordi det tyske samfund omsider blev så demokratiseret, at det forstod det urimelige i at herske over undersåtter, som ikke brød sig om at være tyskere. Bl.a. gik det tyske Socialdemokrati fra 1899 ind for selvbestemmelsesretten.

Det danske politiske arbejde var fra 1888 organiseret i Vælgerforeningen for Nordslesvig. 1892 oprettedes Skoleforeningen, som hjalp børn, der var kommet over den skolepligtige alder, til et efter- eller højskoleophold i Danmark. I forvejen fandtes Sprogforeningen af 1880, som uddelte bøger, oprettede bogsamlinger og udgav sangbøger. Også historien, formidlet af bøger og forældre, spillede en stor rolle i nationalitetskampen. Desuden dannedes frimenigheder, foredragsforeninger og forsamlingshuse. Efter århundredskiftet kom idrætsforeninger til. Landbruget var allerede før 1864 organiseret i landboforeninger.

Organisationernes gennembrud fra sidst i 1880'erne styrkede den danske folkedels nationale bevidsthed og bragte den i tæt samarbejde med det moderne Danmark, men i købstæderne, der nu så småt begyndte at vokse, kunne det danske flertal ikke opretholdes. Organisationsnettet omspændte heller ikke de dansktalende områder syd for den nuværende grænse. Flensborg faldt fra, da byen udviklede sig industrielt. Fra 1887 stemte de flensborgske arbejdere på Socialdemokratiet. Også når de var dansktalende, som mange af skibsværftets arbejdere var det. Med Flensborg som delvis undtagelse, dækkede det forbavsende vidtspændende danske organisationsarbejde omtrent det nordslesvigske område, som i 1920 blev genforenet med Danmark.

Under den Første Verdenskrig måtte danske sønderjyder kæmpe ved alle fronter. De deltog i krigen med omtrent 30.000 mand, og der regnes med, at ca. 6.000 fra de dansktalende egne døde enten på slagmarkerne eller i lazareterne. De allierede oprettede efterhånden særlige lejre for tilfangetagne danske. I Sønderjylland kom det ikke til krigshandlinger, bortset fra enkelte luftangreb. For at kunne modstå en eventuel engelsk landgang ved Esbjerg byggede tyskerne i 1916 en forsvarsstilling tværs over landet, som der dog ikke blev brug for. Mens mændene var ved fronten, sled kvinder, børn og krigsfanger, især russere, for at holde produktionen oppe. Krigen trak ud, og forsyningerne svigtede. Jorden blev udpint. Redskaber nedslidt. Bygninger forfaldt. Også på hjemmefronten var livet hårdt, ikke mindst når hjemmene ængstedes for frontsoldaternes skæbne.

Slesvigs deling

Efter Tysklands nederlag i Første Verdenskrig stod vejen åben for en genforening af de danske sønderjyder med det danske folk. Meget snart opstod der i Sønderjylland og i Danmark uenighed om, hvormeget der skulle genforenes. Der fandtes både en Dannevirke- og en Flensborg-bevægelse. Det var meget aktive grupper, som forestillede sig, at Danmark godt kunne tage områder uden et dansk flertal, når blot der fandtes et stærkt dansk mindretal. I Danmark blev den politiske situation så ophedet, at den i påsken 1920 udløste en alvorlig politisk krise. Det lykkedes dog for de ansvarsbevidste politikere i alle lejre at dæmpe gemytterne. I forvejen havde den danske regering

på fredskonferencen i Versailles forhandlet sig frem til, at der blev afholdt to folkeafstemninger i Sønderjylland. Først en afstemning den 10. februar i Nordslesvig ned til den nuværende grænse. Det var en en bloc-afstemning for hele området under et. Det var tillige et sanktionsplebiscit, som skulle give befolkningen i dette utvivlsomt danske område mulighed for at tage stilling til landsdelens skæbne. Folket skulle ikke som i 1864 overdrages fra det ene land til det andet uden selv at tage stilling.

Dernæst blev der den 14. marts stemt kommunevis i de nordlige dele af Sydslesvig og i Flensborg, således at den nye grænse her i givet fald kunne skydes længere sydpå efter de enkelte kommuners stemmeafgivning. Her fandt altså et definitionsplebiscit sted.

I 1. zone (Nordslesvig) afgav 101.632 personer deres stemme. Det var 91,5% af de stemmeberettigede. Heraf stemte godt 75.000 dansk. I 2. zone stemte knap 65.000 personer eller 91,7% af de stemmeberettigede, heraf knap 52.000 tysk (ca. 80%), ca. 13.000 dansk. Heraf faldt de 8.944 i Flensborg, svarende til at 25% af de afgivne stemmer i byen blev afgivet for Danmark. Afstemningerne, især den i 2. zone, var ledsaget af stærke nationale stemninger. Kort efter kunne grænsen drages af en international kommission. Og Kong Christian 10. red den 10. juli på en hvid hest over Kongeå-grænsen, som et tegn havde foreskrevet det. For de danske sønderjyder oprandt, som der blev sagt på genforeningsfesten på Dybbøl dagen efter, den største stund vor slægt har oplevet.

De danske, som forblev i Tyskland, følte stor bitterhed. Afstemningstidens agitation havde øget deres antal. De havde opfattet denne vækst, som om en fortystet befolkning i Sydslesvig vågnede op, og som om denne opgaven kunne fortsætte, hvis der blot blev givet tid. Derfor påvirkede de Flensborgbevægelsen, som udløste påskekrisen, som igen gjorde mindretallet suspekt i danske politikeres øjne. Den danske regering udtalte i 1920 om de danske sydslesvigere, at "de skal ikke blive glemt." Det tog dog næsten et årti, før dette synspunkt var alment antaget. Det skete på betingelse af, at mindretallet syd for grænsen holdt sig strikte til et kulturelt arbejde.

Slesvig var nu delt af den ny grænse. Om den kunne holde, kunne dengang ingen vide. Tyskerne var utilfredse, fordi de havde tabt krigen. Og den nye grænse skabte to mindretal. Et større, tysk mindretal i Nordslesvig (laveste stemmetal 1920: 7.505, højeste stemmetal 1939: 15.016, svarende til 14,3% og 15,9% af de afgivne stemmer i Nordslesvig) og et mindre, dansk i Sydslesvig, først og fremmest i og omkring Flensborg (det samlede inden 1933 4.-5.000 stemmer). Også friserne deltes under afstemningen. Der opstod en slesvigsk-frisisk gruppe – de nationale frisere – som tilstræbte en udvikling af den frisiske kultur i sammenhæng med nordisk kulturliv.

Efter 1920 var der altså mindretal på begge sider af grænsen. De kunne blive politisk repræsenteret på de niveauer, deres størrelse berettigede dem til. Og de fik nu også mulighed for at oprette kulturelle institutioner som skoler,

kirker og biblioteker. Dette sidste var et fundamentalt brud med tilstanden før 1918. Den ideelle begrundelse for denne nye behandling af mindretallene må søges i tanker om folkenes selvbestemmelsesret, som blev knæsat ved Første Verdenskrigs slutning, og som ikke kunne realiseres uden at der opstod mange mindretal i de nye nationalstater eller bag de ændrede grænser; mindretal, som der også måtte tilkomme en selvbestemmelsesret, selv om den kun kunne gælde på visse religiøse og kulturelle områder. I forbindelse med fredsslutningen i 1920 blev der afsluttet mange mindretalstraktater. Også Tyskland ønskede at indgå en sådan traktat med Danmark om behandlingen af de indbyrdes mindretal. Danmark afviste ønsket, men var allerede før genforeningen i gang med at forberede en lovgivning, som "paa een Gang hævdede dansk Suverænitet i Landsdelen, men gav Menneskene hele den aandelige og sproglige Bevægelsesfrihed, som selvstændige Mennesker har Krav paa."

Der var gjort en god begyndelse – lidt mere nølende syd for grænsen end nord for den – i Weimar-republikkens tid. Den var efter forfatningen en meget demokratisk stat. Kriser, massearbejdsløshed og ekstreme partimodsætninger ødelagde snart det spæde tyske demokrati, og efter 1933 blev det dansk-tyske forhold i grænselandet mere og mere anspændt. Nu var det ikke kun dansk og tysk, som stod over for hinanden, men også demokrati og diktatur, liberal samfundsforståelse og racisme i dens værste form. Den tyske besættelse af Danmark 1940-45 skærpede kun endnu mere den uforsonlige modsætning.

Nord for den nye grænse

Det tyske mindretal i Nordslesvig opbyggede hurtigt et organisationsapparat og krævede – foruden en grænserevision – autonomi for skole og kirke. Dets medlemmer var i byerne ofte folk med liberale erhverv og håndværkere, på landet gårdejere. De havde i hvert fald på landet overvejende dansk som omgangssprog ved siden af tysk som forenings- og mødesprog.

Den danske stat stod principielt på det standpunkt, at hjemmetyskerne skulle ligestilles med statens øvrige borgere. Derfor ville den ikke gøre mindretallets organisation til en særlig korporation. Den ønskede heller ikke en to-sidet mindretalstraktat med Tyskland, fordi man havde årtiers erfaring for, at en sådan ville give det større land anledning til at blande sig i det mindre lands indre forhold.

Det stod frit for enhver at melde sig ind i mindretallet. I de kommunale skoler blev der oprettet tysksprogede afdelinger. Desuden kunne mindretallets medlemmer som alle andre borgere udnytte den generelle danske friskoleordning, hvorunder staten betaler hovedparten af driftsudgifterne, forældrene resten. I begyndelsen var der kun få tyske friskoler, men med tiden udvides deres antal stærkt. I 1945 var antallet af tyske skoler steget til 89. Her

undervistes henved 4.000 børn. På skoleområdet havde det tyske mindretal under besættelsen reelt opnået kulturel autonomi.

Den væsentligste nationale konflikt i 1920'ernes Nordslesvig var en genoptagelse af jordkampen. På grund af omstillingen til Danmarks eksportorienterede, intensive landbrug, som havde udviklet sig under frihandel, kom de nordslesvigske landmænd fra midt i 1920'erne i vanskeligheder. I den tyske tid havde de været vant til toldbeskyttelse. Kortvarigt dannede der sig flere mindre protestbevægelser på landet. Det tyske mindretal forsøgte at samarbejde med disse bevægelser, uden at det gav resultater. En af Weimar-republikken hemmeligt støttet kreditinstitution forsøgte sig med tilbud af gunstige lån, som var forbundet med nationale betingelser. Det rygtedes imidlertid, og heller ikke denne aktion formåede at styrke mindretallet.

Efter 1933 tog det nogen tid for nazisterne at ensrette hjemmetyskernes organisationer, selv om mindretallets konservativ-nationale grundindstilling havde skabt visse forudsætninger for at sprede dele af den nationalsocialistiske ideologi. Med mindretallets økonomiske afhængighed af Hitler-Tyskland var udfaldet dog givet. Ensretningen blev fuldført i 1938. Den førte til en betydelig skærpelse af den nationale konflikt i landsdelen. Til den nationale dimension fjødes nu også en demokratisk. Grænserevisionskravet, som mindretallet ikke havde givet afkald på, blussede op med fornyet styrke. Mindretallet kom ingen vegne med det, fordi den tyske rigsledelse ikke var interesseret i at støde de skandinaviske lande unødvendigt og i utide.

Under besættelsestiden fra 1940-45 forværredes det nationale modsætningsforhold til åbent had. Unge hjemmetyskere kæmpede som frivillige på tysk side. Andre blev i Nordslesvig som tidsfrivillige og sabotageværn. Ganske enkelte hjemmetyskere dannede en hemmelig kreds, som i det skjulte tog afstand fra Hitler-riget, anså grænsen for at ligge fast og bekendte sig til en demokratisk mindretalstilværelse i Danmark.

Syd for grænsen

Også den danske folkedel, hovedsagelig bosat i Flensborg og omegn, måtte organisere eller reorganisere sig efter 1920. Det tætte organisationsnet, som de danske nordslesvigere havde udviklet i den preussiske tid, havde kun haft beskedne udløbere i byen. I modsætning til hjemmetyskerne – og også i modsætning til den danske bevægelse i Sønderjylland i Preussertiden – bestod den danske folkedel syd for den nye grænse helt overvejende af arbejdere (ca. 60-80%) og lavtlønnede funktionærer (ca. 11%). De havde oftest tysk som omgangssprog, mens dansk blev brugt som forenings- og mødesprog. Omrent en femtedel af Flensborgafdelingens medlemmer var født nord for den nye grænse. Den overordnede ledelse af dette mindretal lå dog hos dansktalende i liberale erhverv og hos overordnede funktionærer fra bevægelsens egne rækker.

I Weimar-republikkens urolige første år havde det danske mindretal en udsat position i Sydslesvig. I en årrække havde det også et kompliceret forhold til skiftende danske regeringer og parlamentarikere, fordi afstemningen havde været ledsaget af en voldsom kampagne for at indlemme dele af 2. zone og navnlig Flensborg i Danmark, selv om byen havde et tysk flertal ved afstemningen i 1920. Derfor så mange danske politikere efter 1920 med skepsis på den danske folkedel i Sydslesvig og på dens støtteorganisation i Danmark, den i november 1920 stiftede Grænseforening. Først omkring 1930 nåedes en bred politisk enighed om en rent kulturel støtte til de dansksindede sydslesvigere, efter at både mindretallet og dets støtteorganisation i Danmark havde tilpasset sig den parlamentariske situation.

Også i Flensborg fandtes et dobbelt skolevæsen. Mindretallets beskedne ressourcer tillod det i begyndelsen kun at benytte sig af tilbuddet om nogle dansksprogede afdelinger i Flensborgs kommuneskoler. Men de lokale myndigheder begrænsede den betydelige tilmelding til disse afdelinger ved at prøve børnenes danskkundskaber. Weimar-republikkens forfatning tilsikrede "rigets fremmedsproglige folkedele" en "fri, folkeejendommelig udvikling" (§ 113), men flertallet af mindretalsbørnene blev simpelt hen frasorteret som tysksprogede. Sprogprøverne ophørte allerede året efter af hensyn til det tyske mindretal i Nordslesvig. Trods beskedne ressourcer oprettede mindretallet også et privat skolevæsen for at tilgodese de spredt boende dansksindede kredse. Det omfattede både folkeskoler og en realskole. Fra lokal tysk side var tonen over for de danske sydslesvigere længe præget af efterdønningerne fra den nationalt ophidsede afstemningstid.

Fra statens side blev sindelagsprincippet i 1928 fastslået i en preussisk skoleforordning: "Ved det danske mindretal ... forstås den folkedel inden for riget, som bekender sig til [dansk] nationalitet. Bekendelsen til mindretallet må hverken efterprøves eller bestrides." Baggrunden for denne forordning var hensynet til tysk-polske aftaler om det tyske mindretal i Polen.

Efter 1933 fik mindretallet lov til at beholde et lille spillerum, f.eks. sin presse og repræsentanter i Flensborg byråd. De blev dog ikke valgt, men udpeget. Der oprettedes også nogle få nye skoler, men enkeltmedlemmerne blev – især i tiden efter 1936 – udsat for forfølgelser og groft socialt tryk (arbejdsløshed, fratagelse af socialhjælp m.v.). Den frisiske gruppe, som samarbejdede med det danske mindretal, blev i nazitiden forbudt.

Under krigen var mindretallets arbejde stort set lammet. Flensborg Avis blev sat under censur. De unge danske sydslesvigere måtte trække i tysk uniform og kæmpe for en sag som ikke var deres. 168 af dem vendte aldrig hjem mere. Mindretallets medlemstal blev under disse dystre forhold efterhånden presset ned til ca. 2.700. I de ni danske skoler i Sydslesvig lå elevtallet i 1944 på 436 børn. Endnu i 1940 havde der gået dobbelt så mange.

Hitler-Tysklands sammenbrud

Hitler-Tysklands sammenbrud i foråret 1945 skabte også i Slesvig nord og syd for grænsen en totalt forandret situation. Danmark havde siden 1871 levet ved siden af en nabo, som blev mægtigere og mægtigere for hvert årti der gik, og som både før 1918 og især efter 1933 tit nok havde gebærdet sig på en måde, som måtte vække uro i Danmark. Fra 1940-45 havde landet i fem kvalfulde år været besat af tysk militær. Hitler-Tysklands kapitulation i maj 1945 betød ikke kun, at det var sat ud af spillet som militær og politisk faktor, men opløsningen greb meget dybt ind i det tyske samfunds sociale struktur og drog tillige dets åndelige værdier i tvivl. Hvad der fandtes af idealisme i den tyske befolkning havde nazisterne opfanget, taget i brug og forvrænget, så at der ofte kun var goldhed tilbage. Det tyske politiske og kulturelle tryk på grænsen, der havde reduceret det danske mindretal i Sydslesvig til en ubetydelig gruppe på nogle få tusind personer, og som havde oppustet og misbrugt det tyske mindretal i Nordslesvig, blev afløst af et tomrum, hvori det tyske mindretals organisationer blev væltet over ende, mens en danskorienteret hjemstavnsbevægelse bredte sig som en løbeild syd for grænsen.

Sydslesvigs nye vækstbetingelser

I Sydslesvig blev sammenbruddet ligeså totalt som krigen havde været det i de sidste krigsår. Samfundet gik for en rum tid i stå. Togene kørte ikke, også anden offentlig og privat trafik hørte op. På vejene sås kun de britiske soldaters allestedsnærværende jeeps. Forsyningerne var elendige. Folk sultede. I den første efterkrigsvinter manglede der brændsel. I årtier derefter mindede nedhuggede parker og skove om denne vinters kulde. El og gas var dagligt afbrudt i timevis. Landsdelen var overfyldt med næsten 200.000 flygtninge fra de førhen tyske østområder og de sønderbombede byer længere sydpå. De måtte have et sted at bo. Derfor blev boligarealet sat på ration for alle. Hvem der havde mere end eet værelse pr. person måtte stille det overskydende antal til rådighed for indkvarterede flygtninge. Det var en selvfølgelig pligt i en akut katastrofesituation at hjælpe nødstedte landsmænd, men hvornår skulle denne nødsituation få en ende? Og mange stillede det spørgsmål: hvad var det for landsmænd, man pludselig fik meget tæt ind på livet?

I Sydslesvig var der ikke faldet mange bomber under luftkrigen. Derfor var der kun få bygninger, som var ødelagt. Men nazisterne havde med deres udnyttelse og tilspidsning af den tyske nationalfølelse også skabt et åndeligt sammenbrud, som måtte få følger i et land, hvor en anden – intakt – nationalkultur var til stede. Den danske nationalfølelse havde tilmed fra første færd været tæt knyttet til en stedse mere vidtgående demokratisering af samfundet. Folk i Sydslesvig havde med egne øjne kunnet se, hvordan Nordslesvig var blomstret op efter 1920, og at især den jævne mand havde fået det bedre, me-

get bedre, mens de i Tyskland under 1930'ernes forcerede oprustning havde fået tudet ørene fulde af, at kanoner var bedre end smør. Og hvem der i Sydslesvig i de tolv år efter Hitlers magtovertagelse i 1933 brovtende og uden kontrol af demokratisk kritik havde udøvet magt, var i maj 1945 pludselig sat ud af spillet. Enten sat fra bestillingen eller sendt til en interneringslejr. Indtil den enkeltes forhold til nazipartiet var undersøgt nærmere, suspenderede besættelsesmagten hele den hidtidige magtelite.

Under disse totalt opløste stats- og samfundsforhold blev det talmæssig beskedne danske mindretal udgangspunkt for en danskorienteret massebevægelse i hele Sydslesvig. Mindretallet gjorde ikke noget for at fremkalde denne bevægelse. Tværtimod var der mange i det gamle mindretal, der værgede sig mod de nyes fremstormen. Andre hævdede, at nu skete det, som de i 1920 var blevet forhindret i at opleve. Nu vågnede sydslesvigerne omsider, og de fandt frem til deres sande indre. I hvert fald strømmede kort efter den tyske kapitulation nye medlemmer til de danske foreninger. Sidst på året var deres medlemstal næsten firedoblet i forhold til maj 1945. Denne eksplosive vækst i kapitulationsåret blev dog stillet helt i skyggen af foreningernes eksplosive tilvækst i løbet af 1946, da det nåede over 61.000 ved årets udgang. Medlemstallet toppede i 1948. Da var det nået op på ca. 75.000. Straks efter kapitulationen var der også andre tegn på et opbrud i samfundet. Underskriftindsamlinger opnåede tusinder af navne, inden de blev stoppet af besættelsesmyndighederne. Disse henvendelser ønskede landsdelen indlemmet i Danmark og folk lovede, at de ville undlade at danne et tysk mindretal, hvis deres ønske blev opfyldt, og at de ville være loyale borgere. Her var der tydeligvis snarere tale om en hjemstavnsbevægelse end om en national bevægelse. En hjemstavnsbevægelse, der meget snart enten måtte finde tilbage til det tyske samfund eller slutte sig til det danske mindretal.

Den danske folkedels tal viste en imponerende tilvækst. Allerede i maj 1946 fandtes der 36 danske skoler, ofte indrettet i primitive barakker. Her undervistes der 5.185 børn. Desuden forelå der forældreønsker om 80 andre skoler med et anslået elevtal på ca. 6.000. 1948 var skolernes antal steget til 60 med 14.500 elever. De danske bogudlån blev øget fra godt 60.000 i 1945 til over 320.000 i 1949. Det nye politiske liv, som de vestlige allierede byggede op nedefra, viste ligeledes forbavsende store, danskorienterede stemmetal. Det nåede et højdepunkt ved landdagsvalget i april 1947 med 99.500 stemmer, svarende til ca. 55% af den hjemmehørende befolkning i landsdelen, som jo var stærkt belagt med flygtninge fra de tyske østområder.

Denne danskorienterede massebevægelse blev støttet af private kredse i Danmark og af den danske stat. En sag var dog helt klar. Allerede befrielsesregeringen havde erklæret, at grænsen lå fast. Denne erklæring var ikke vendt mod den danskorienterede hjemstavnsbevægelse i Sydslesvig, som slet ikke var kommet til udfoldelse endnu, og befrielsesregeringen havde heller ikke nogen forestillinger om, at den ville komme. Grænsen-ligger-fast-erklærin-

gen blev fremsat til internt brug. Den slog fast, at Danmark ikke ville indlade sig på en eventyrpolitik og ikke ville udnytte Tysklands nederlag til at kræve landafståelser til gengæld for den skade, som var tilføjet det danske samfund i besættelsesårene. Heller ikke i de følgende år, da der havde rejst sig en stærk stemning i Danmark til fordel for en aktiv dansk Sydslesvigpolitik, var der et parlamentarisk flertal for en hurtig ny folkeafstemning i Sydslesvig. Heller ikke, da sydslesvigerne selv ønskede den. Mange politikere var overbeviste om, at en indlemmelse af Sydslesvig, også efter en afstemning, som havde givet et dansk flertal, ville kompromittere den danske nationalstat ved at tilføre den et alt for stort tysk mindretal.

Med tyngdepunkter i Flensborg, i Slesvig og i de nordlige grænseegne var den danskorienterede massebevægelse – med tilslutning i alle befolkningslag – udbredt over hele Sydslesvig helt til den gamle Ejdergrænse. Der var ikke tale om nogen ensartet bevægelse. Den spændte fra storbønder i Ejdersted til luvslidte landarbejdere i Angel, fra borgerlige intellektuelle til socialistiske arbejdere. Derfor måtte det program, som skulle samle dem, være meget generelt: løsrivelse fra den hidtidige stat, ægte og varigt demokrati, som det var blevet praktiseret i Norden i generationer. Eller som det blev udtrykt i en erklæring, som blev tiltrådt af 10.000 flensborgere i juli 1945, "at livet i et fredeligt, venligsindet land med ret til fri tale og tænkning og frie udviklingsmuligheder i højere grad svarer til alvorlige menneskers livsideal."

Den sydslesvigske hjemstavnsbevægelse og det danske mindretal fik ikke i lang tid mulighed for at udfolde sig i et politisk tomrum. De britiske besættelsesstyrker begunstigede i de første uger det danske mindretal, men blev hurtigt uforstående eller direkte afvisende over for mindretallets ønsker. For den engelske regering og de opgaver, den stod over for i efterkrigstiden, var det sydslesvigske spørgsmål et meget underordnet problem. Ud fra besættelsesmyndighedernes synspunkt forstyrrede bevægelsen den i forvejen krævende genopbygning af det politiske liv i Slesvig-Holsten, som de var i færd med. Og så snart tyske embedsmænd og slesvig-holstenske politikere fik fornyet råderum, måtte de nærmest naturnødvendigt opfatte den danske bevægelse som en af materielle motiver domineret separatistbevægelse, som var fremkaldt af den abnorme nødsituation i landet. De opfattede den som bestående af folk, der flygtede fra nøden. Den hjemmehørende tyske befolkning og de mange østtyske flygtninge i landet havde tillige svært ved at forstå, at tysktalende slesvigere uden forhåndstilknytning til dansk kultur og samfundsliv kunne gøre krav på at udgøre et mindretal. Det politiske klima i Sydslesvig blev hurtigt præget af giftige udfald mod landsforrædere, som svigtede deres land for at kunne få del i den danske nødhjælp til mindretallet. På mange måder blev der lagt hjemstavnsbevægelsen og skolerne administrative hindringer i vejen. Det kunne bevægelsen afparere i Flensborg, hvor den i flere år sad på bystyret. Men ude omkring i landet kunne omgivelsernes sociale tryk blive overvældende.

Forholdet mellem Sovjetunionen og Vestmagterne forværredes imidlertid i 1948 efter kommunisternes kup i Tjekkoslovakiet og russernes blokade af Berlin. Da øst/vest-konflikten strammede til, var det hverken fra et dansk eller et tysk synspunkt forsvarligt at holde liv i en nabostrid om Sydslesvigspørgsmålet. For at hjælpe den danske regering med at berolige politikere, som forlangte en mere aktiv politik til støtte for sydslesvigernes krav, indkaldte den britiske regering i efteråret 1948 til en konference i London for danske politikere. Her belærte en højtstående britisk talsmand parlamentarikere om, "at De nu må betragte Deres nationale sikkerhed, ikke på basis af Sydslesvig, men på basis af sikringen af indsejlingerne til Østersøen mod tryk og måske aggression fra øst og på basis af, hvor megen villig politisk eller anden støtte De vil modtage fra Deres naboer mod nord og syd og naturligvis også mod vest." De alvorlige ord gjorde deres virkning, og det stod nu klart, med et andet citat fra den britiske chefforhandlers tale, at "man i Danmark nu må betragte dette spørgsmål på en ganske anden og større baggrund, end hvad der har været muligt i de sidste tre år. Det vil ikke længere være muligt for Dem at betragte det som et provinsielt spørgsmål, isoleret fra resten af verden. De må nu betragte dette spørgsmål i relation til det øvrige Europa. Europa er desværre delt ned igennem midten, og Danmark ligger nogenlunde nær skellet. Den vestlige og kristne civilisation har ryggen mod muren og står over for en betydelig trussel fra øst. Gennem sin beliggenhed ved indgangen til Østersøen er Danmark i en kritisk stilling, og man må i Danmark, tror jeg, overveje, om Danmark foruden at stå over for denne trussel fra øst også skal dyrke et uvenskabeligt forhold til den nye magt, der nu vil vokse op mod syd." Det hjalp med til at få gang i forhandlingerne, at der sad socialdemokratiske regeringer både i Kiel og i København og desuden en Labour-regering i London.

Kiel-erklæringen i 1949

Under britisk ledelse kom det til forhandlinger mellem repræsentanter for den slesvig-holstenske landsregering og den danske bevægelse i Sydslesvig. De resulterede den 26. september 1949 i, at landdagen i Kiel godkendte en udtalelse af den slesvig-holstenske landsregering om det danske mindretals stilling. Den tilsikrede Sydslesvigs danske og frisere de almindelige demokratiske frihedsrettigheder i henhold til den vesttyske grundlov af 23. maj 1949 og understregede, at ingen måtte tilsidesættes eller begunstiges for sin tilknytning til mindretallet. Navnlig blev fastslået: "Bekendelsen til det danske folkefællesskab og den danske kultur er fri. Den må hverken bestrides eller efterprøves af myndighederne." Hermed var sindelagsprincippet blevet knæsat. Dette faldt ikke blot i tråd med en gammel dansk tradition, som allerede Grundtvig havde givet udtryk for, men kendetegnede også et demokratisk gennembrud. Ikke staten eller toneangivende kredse skulle træffe denne

afgørelse, men den lå i den enkelte borgers hånd. Erklæringens grundlæggende karakter blev understreget af to paragraffer, som samme år i december blev optaget i den slesvig-holstenske forfatning.

Kiel-erklæringen var det frihedsbrev, som kunne have muliggjort en fredelig national sameksistens i Sydslesvig. Når den ikke kom til at opfylde de forventninger, som blev knyttet til den, skyldtes det de følgende års politiske udvikling i landet Slesvig-Holsten. Ved landdagsvalget sommeren 1950 mistede det slesvig-holstenske socialdemokrati sit flertal og i mere end 30 år tilfaldt regeringsmagten i delstaten borgerlige regeringer. De to første af disse regeringer, koalitionsregeringer mellem CDU og et flygtningeparti, skruede meget hurtigt udviklingen tilbage til tiden før Kiel-erklæringens vedtagelse. Helt oplagt havde nationalt uforsonlige kredse nu fået et friere spil. Dette blev særlig tydeligt, da F.W. Lübke 1951-54 var landets ministerpræsident. Lübke, en anset lokalpolitiker fra Flensborgegnen, var en energisk modstander af den danske bevægelse i Sydslesvig. Han var fortrolig med dansk mentalitet, havde en uplettet demokratisk fortid og var en smidig og vidtskuende politiker med gode forbindelser til den vesttyske forbundsrepublikks hovedstad, Bonn.

F.W. Lübke havde en forestilling om, at den sydslesvigske bevægelse burde afgive en officiel loyalitetserklæring, og at problemerne syd for grænsen måtte kobles sammen med behandlingen af det tyske mindretal i Nordslesvig i en gensidighedspolitik. Den sydslesvigske bevægelse burde desuden reduceres til dens "ægte kærne". Med denne politik søgte han dels at opfange udbredte stemninger i det tyske samfund, som nu var under stærk genopbygning, men han benyttede også den sydslesvigske bevægelses tilstedeværelse som argument for, at forbundsregeringen måtte yde den struktursvage delstat betydelige støttebeløb. Med denne støtte kunne han i 1953 lancere et omfattende egnsudviklingsprogram for just den nordlige del af landet. Det fik navnet *Programm Nord* og førte i årenes løb til væsentlige infrastrukturforbedringer, til jordindvinding og til vældige kystsikringsanlæg.

De slesvig-holstenske regeringers grænselandspolitik nøjedes ikke med at tolerere talrige lokale krænkelser af Kiel-erklæringen. Ved landdagssvalget i Slesvig-Holsten havde det danske mindretal i 1950 opnået 71.414 stemmer, svarende til 5,5% af samtlige i landet Slesvig-Holsten afgivne stemmer. Det gav fire mandater i landdagen i Kiel. Den i 1950 gældende valglov indeholdt en spærreklausul, som afskar partier fra at få andel i tillægsmandaterne, når de ikke havde fået mindst een kandidat valgt direkte eller 5% af alle i landet afgivne stemmer. I oktober 1951 udstedtes en ny slesvig-holstensk valglov, der satte spærregrænsen op til 7,5%. Det kunne forudses, at denne forhøjelse før eller senere ville ramme Sydslesvigsk Vælgerforening, som derfor anmodede om, at spærregrænsen måtte blive beregnet som 7,5% af de i Sydslesvig afgivne stemmer, eller at de 5% opretholdtes for mindretallets vedkommende. Det opstillede jo kun i Sydslesvig. Dette afviste landsregeringen. Vælger-

foreningen klagede derefter til den tyske forfatningsdomstol i Karlsruhe, som kom til det resultat, at valglove udmærket kunne indeholde 5% grænser, men at der skulle foreligge særlige og tvingende grunde, hvis man ville gå ud over det fællestyske niveau på 5%. Sådanne grunde forelå ikke, når der var tale om et nationalt mindretal, hvis mulighed for at opnå direkte mandater kunne beskæres ved lokalt valgsamarbejde af tyske partier. 7,5% grænsen måtte derfor anses for stridende mod lighedsprincippet i den vesttyske forfatning. Valglovens spærregrænse blev herefter atter sat ned til 5%.

I 1953 fandt det andet valg til forbundsdagen sted. Her havde Sydslesvigsk Vælgerforening hidtil været repræsenteret med eet mandat. Forbundsdagsvalgloven arbejdede også med en 5% spærregrænse, men havde undtaget nationale mindretal fra den. Forbundsdagsvalget gav kun 44.000 stemmer til Vælgerforeningen, ikke nok til en plads i forbundsdagen. Men dette stemmetal svarede kun til 3,3% af de i Slesvig-Holsten afgivne stemmer, og derfor var det til at forudse, at Sydslesvigsk Vælgerforening ved det næste landdagssvalg, som ville komme i efteråret 1954, ikke mere kunne regne med at opnå 5% af stemmerne. Vælgerforeningen bad igen om lempelser. Landsregeringen afslog at give efter. Og denne gang kunne forfatningsdomstolen ikke hjælpe, for de 5% svarede til den normale spærregrænse i de øvrige delstater. Landsregeringen omgrupperede ovenikøbet de to flensborgske valgkredse, hvor Sydslesvigsk Vælgerforening havde en chance for at opnå direkte valg, så at denne mulighed heller ikke mere forelå. Da valget afholdtes i september 1954 faldt 42.242 stemmer på SSV. Den fik, som forudset, ikke noget direkte mandat og opnåede kun 3,5% af stemmerne i Slesvig-Holsten. Dermed var det danske mindretal gledet ud af landdagen i Kiel. I 1953 havde en dansk valglovsændring muliggjort, at det tyske mindretal blev repræsenteret i folketinget med 9.721 stemmer.

De dansksindede sydslesvigere var dybt skuffede, og den danske offentlighed blev irriteret. Også den tyske presse uden for Slesvig-Holsten fik øje på dette pinlige misforhold. Det vesttyske socialdemokrati rettede en forespørgsel til forbundsregeringen, om den var kendt med, at landet Slesvig-Holsten misligholdt Kiel-erklæringen og ved forandringer i valgloven havde fremkaldt spændinger i forhold til Danmark. Inden denne forespørgsel nåede til behandling i forbundsdagen, havde landsregeringen imidlertid skiftet kurs.

Bonn-København erklæringerne i 1955

Også i Danmark havde den slesvig-holstenske landsregerings politik vakt opsigt. Utilfredsheden med denne politik kom til udtryk i folketingsdebatten den 19. okt. 1954 i anledning af Vesttysklands forestående optagelse i NATO, som Danmark havde tilsluttet sig, da denne forsvarsorganisation blev oprettet i 1949. Frankrig havde kort forinden definitivt afvist oprettelsen af en integreret centraleuropæisk hær, og da Tyskland ikke længere kunne undværes

i forsvaret af Vesteuropa, skulle det nu optages i NATO. I Danmark var besættelsestiden ikke glemt, og der var ikke megen stemning for, at en selvstændig tysk hær skulle genopstå. Hertil kom så den lokale spænding i Sydslesvig. Regeringen kunne derfor risikere, at folketinget ville blokere for Danmarks accept af en optagelse af Tyskland. Det lykkedes at enes om en formulering, hvorefter folketinget kunne tilslutte sig, at Danmark tiltrådte Tysklands optagelse i NATO, men det opfordrede samtidigt den danske udenrigsminister til "ved NATO-rådsmødet at fremføre de danske synspunkter vedrørende de dansksindede sydslesvigeres interesser." Også det hjemmetyske medlem af folketinget tog ordet og udtalte sig mod den slesvig-holstenske landsregerings politik.

I overensstemmelse med folketingets beslutning fremførte udenrigsminister H.C. Hansen nogle dage senere på NATO-rådsmødet i Paris det danske syn på behandlingen af de dansksindede sydslesvigere. Forbundskansler Konrad Adenauer, der deltog i mødet som observatør, var til stede, da den danske udenrigsminister udtalte: "Under folketingsdebatten i Danmark om Tysklands indtræden i NATO tillagde man denne sag [forholdene i Sydslesvig] stor betydning. Problemet kan måske forekomme lille i forhold til de langt større problemer, vi i dag står overfor. Jeg er imidlertid overbevist om, at ingen vil betvivle, at et mindretals rettigheder direkte berører de idealer, hvorpå menneskerettighederne bygger. Set på denne baggrund kan den måde, hvorpå et mindretal behandles, meget vel få karakteren af et symbol, nemlig symbolet på vort fremtidige samarbejde, således som vi gerne ser det ... Folketinget understregede, at det var dets forventning, at de samme idealer, der ligger bag NATO-samarbejdet, vil få Tyskland til at vise tilsvarende forståelse for betydningen af, at en frisindet politik i alle forhold, der vedrører et mindretal, kan medvirke til opretholdelsen af et gensidigt godt forhold. Jeg tillader mig ved denne lejlighed at give udtryk for det oprigtige håb, at forbundsregeringen i samarbejde med den slesvig-holstenske landsregering måtte kunne finde frem til en tilfredsstillende løsning på dette problem." Efter mødet kom det til en samtale mellem H.C. Hansen og Konrad Adenauer, der om aftenen udtalte til pressen, at den vesttyske regering var "rede til at medvirke til positiv løsning af mindretalsspørgsmålet i Slesvig-Holsten", og at han straks havde sat sig i forbindelse med Kai Uwe v. Hassel, som havde afløst Lübke kort forinden, og at man roligt kunne vente, at der ville blive fundet en tilfredsstillende løsning. Det var utvivlsomt noget af et kup, at den vesttyske forbundskanslers prestige så hurtigt blev engageret til fordel for en løsning, der måtte krydse landsregeringens hidtidige politik. Det sydslesviske mindretalsproblem har for forbundskansleren rimeligvis hørt til de meget små problemer, han havde at bakse med.

Forhandlingerne om en tilfredsstillende løsning viste sig at være seje, meget seje. Først måtte der findes en løsning på formaliteterne. Danmark havde en over 100-årig og velkendt tradition for ikke at afslutte mindretalstraktater,

som gav et større land mulighed for at blande sig i et mindre lands indre anliggender, mens landsregeringen blev ved med at tale om en tosidet traktat. En løsning blev fundet i form af parallelle principerklæringer. Det vil sige, at forhandlingsresultaterne fremstod som to erklæringer, der formelt var uafhængige af hinanden.

Også oprettelsen af en forhandlingskontakt mellem landsregeringen og den danske regering tog tid. Det samme gjaldt for de egentlige forhandlinger, som fandt sted i København. Først den 29. marts 1955 kunne Konrad Adenauer og H.C. Hansen ved en fælles højtidelighed i Bonn underskrive hver sin erklæring om mindretallets stilling i deres eget land.

Konkret fjernede erklæringerne hindringerne for, at de danske sydslesvigere blev repræsenteret i den slesvig-holstenske landdag, og de gav hjemmetyskerne ret til at oprette eksamensskoler i Nordslesvig. Der blev fundet en overgangsløsning for tiden indtil det næste landdagsvalg. Ellers var det småt med forandringer i forhold til Kiel-erklæringen og det københavnske notat, hvis indhold igen blev knæsat.

Det var heller ikke deklarationer eller paragraffer, som kunne sikre et mindretal gode kår, men kun den gode vilje, som blev støttet af den offentlige mening og af myndighederne. Heri lå disse erklæringers betydning. De bandede vejen for denne gode vilje, som længe var blevet næret af snævre kredse, der dårligt nok kunne gøre sig gældende mod den politiske forgiftning af mindretallenes problemer. Erklæringerne skabte her et reelt vendepunkt, fordi de udtrykte, som det hedder næsten enslydende i deres forord, ønsket om "at fremme det fredelige samliv i befolkningen på begge sider af den dansk-tyske grænse og dermed tillige i almindelighed at fremme udviklingen af venskabelige forbindelser mellem kongeriget Danmark og forbundsrepublikken Tyskland." Dette ønske var vokset frem af sikkerhedspolitiske overvejelser. NATO havde brug for Vesttyskland, og Danmark havde brug for NATO. En fortsættelse af den århundredgamle danske neutralitetspolitik havde den våbentekniske udvikling umuliggjort. Faktisk indledte Bonn-København erklæringerne en gradvis ændring i de to staters holdning til deres mindretal i grænselandet, fordi regeringerne i København og i Bonn havde vigtigere problemer at arbejde med end at fortsætte et lokalt modsætningsforhold. Men samtidig fandtes der både i Tyskland og i Danmark – og ikke mindst i grænselandet, hvor de nationale forhold var ved at stabilisere sig, og det danske mindretal ikke mere kunne blive opfattet som en trussel – en voksende forståelse af, at mindretal ikke var skadelige fremmedlegemer, som bestandigt lå i strid med deres opholdsstater, men at tilstedeværelsen af et mindretal også var et kulturelt incitament, der gav alle berørte nationaliteter øgede muligheder.

De tyske nordslesvigeres nyorientering efter 1945

Nord for grænsen bragte befrielsen et opgør med det tyske mindretal for dets adfærd under besættelsen. Det var den danske modstandsbevægelse, som i befrielsessommeren havde den afgørende indflydelse i Nordslesvig. Den arresterede straks et stort antal hjemmetyskere. De pågældende blev indsat i den tidligere Frøslevlejr, hvor tysk politi og militær under besættelsen havde interneret danske fanger, inden de blev videresendt til tyske koncentrationslejre. Frøslevlejren fik nu navnet Faarhuslejren. Mange af de internerede i denne lejr blev aldrig dømt. Efter nogen tid blev de frigivet, men var da for årtier – ligesom mange af de tyskere, der blev dømt – præget af en særlig Faarhusmentalitet, som både styrkede sammenholdet inden for mindretallet og vanskeliggjorde det tilbunds gående opgør med fortiden, som kunne have rensset luften i forhold til deres danske naboer.

I henhold til de ekstraordinære straffelove, som i sommeren 1945 blev udstedt med tilbagevirkende kraft, blev ca. en fjerdedel af det tyske mindretals voksne mandlige medlemmer straffet. I alt 2.958 blev idømt mindre straffe, de fleste for at have gjort tysk krigstjeneste o.lign., kun ca. 90 domme fældedes i grovere sager. Et tilsvarende opgør over for danske landssvigere fandt sted i hele Danmark, men mindretallet blev særlig ramt i denne situation. Der blev ikke fældet dødsdomme, men de øvrige straffe føltes urimeligt hårde, selv om tilhørsforholdet til det tyske mindretal kunne betragtes som formildende omstændighed. Det danske opgør med mindretallet var blidere, meget blidere, end hvad der hændte andre tyske mindretal i datiden. Med bagklogskabens øjne kan det let karakteriseres som unødvendigt omfattende. Fra dansk nordslesvigsk side fremsattes tidligt krav om amnesti for store grupper af de dømte hjemmetyskere, så at kun de mere alvorlige tilfælde blev straffet. Der blev også foretaget mange benådninger og alle fængselsstraffe blev afkortet, uden at alle benådede dog med det samme fik deres valgbarhed og valgret tilbage. Men for det tyske mindretal var retsopgøret et hårdt slag. Mange mennesker, som under normale forhold aldrig ville være kommet i konflikt med loven, blev ved de ekstraordinære straffelove dømt for forhold, hvis strafværdighed de næppe kunne indse. De mange domfældelser havde selvsagt langtrækkende sociale følger for de pågældendes familier. Hele dette forløb var afsluttet i 1955.

Opgøret i befrielsessommeren ramte ikke kun mennesker, men også mindretallets skoler. De blev lukket i juni 1945 for så vidt de ikke af sig selv var gået i stå, fordi lærerne var blevet anholdt. Fra nytår 1946 oprettedes der nye særklasser for ca. 1.000 tyske børn, og i juli 1946 kom en ny skolelov, som gav adgang til at oprette tyske privatskoler med samme tilskud fra staten som danske private skoler. De private tyske skolebygninger fra før 1945 blev imidlertid beslaglagt i henhold til en lov om konfiskation af tysk og japansk ejendom og som dækning for de beløb, de tyske skoleforeninger under krigen

havde fået tvangsanvist fra den danske Nationalbank. I 1948 kunne hjemmetyskerne købe 13 skolebygninger tilbage på gunstige vilkår, og staten ydede lån til opførelse af andre skoler. I 1956 var det tyske skolevæsen nået frem til 30 privatskoler med i alt 1.039 elever. Der gjaldt indtil 1952 skærpede tilsynsregler over for tyske lærere og undervisningsmidler. Tysksprogede skoler havde heller ikke mere ret til at afholde statskontrollerede eksaminer, og de tysksprogede kommuneskoleafdelinger blev ikke genåbnet. Nogle år senere forsvandt også de tilsvarende afdelinger syd for grænsen, så at begge mindretals skoler drives som privatskoler.

Et særligt problem havde hjemmetyskheden med formuleringen af en ny politik. Indtil 1945 havde det krævet – og efter ensretningen i 1938 i en meget aggressiv tone – en revision af afstemningsgrænsen, og i overensstemmelse med nazibevægelsen havde det distanceret sig fra demokratiet. En ikke-nazistisk hjemmetysk kreds i Haderslev havde allerede i 1943 i hemmelighed gjort sig tanker om, at der efter krigen måtte ske et kursskifte. I denne kreds arbejdede man med en stærk understregning af loyalitetstanken. Man ville anerkende retfærdigheden af afstemningsgrænsen af 1920, men ønskede mulighed for fri kulturel og politisk udfoldelse. Når det ikke var let for hjemmetyskerne at samles om denne linie, skyldtes det forbitrelsen over det store antal arrestationer i besættelsessommeren. Det lykkedes dog i november 1945 at oprette et "Bund deutscher Nordschleswiger," som i sin programklæring udtalte: "Som tyske nordslesvigere bekender vi os til ubetinget loyalitet over for den danske konge, den danske stat og den nuværende grænse ... vi vil stille os på den demokratiske statsopfattelses grund og vil i vort politiske liv anvende demokratiets grundsætninger." Halvtreds år senere er det svært at forestille sig, hvilken selvovervindelse det har kostet at afgive disse nu så selvfølgelige løfter, som hjemmetyskheden siden 1945 nøje har overholdt. Fra dansk side var der utilfredshed med, at den nye organisation ikke tog afstand fra de hjemmetyskere, der under krigen og i 30'erne groft havde forsyndet sig mod både demokrati og loyalitet.

Også den hjemmetyske avis kom i gang igen. Bladet havde overlevet befrielsesdagene i ly af den grundlovsikrede ytringsfrihed, men i august 1945 blev dens trykkeri sprængt i luften i forbindelse med en serie bombeattentater, som også ramte en række tyske mindesmærker i Nordslesvig. Disse bombeattentater – brud på over hundrede års national brydning uden voldsanvendelse – forblev heldigvis en kortvarig episode. Fra februar 1946 kunne et nyt blad, Der Nordschleswiger, udkomme som ugeblad, i december 1951 blev det et dagblad. Fra 1946 deltog det tyske mindretal igen i de danske valg, men opnåede ved kommunevalget 1946 kun 5.621 og ved folketingsvalget 1947 7.464 stemmer, fordi stemmeretten var taget fra de domfældte. Dette stemmetal rakte ikke til et mandat, som heller ikke blev opnået ved det følgende folketingsvalg i 1950. Da valgloven til folketinget blev ændret i 1953, kom et mandat inden for rækkevidde. Det blev opnået med 9.721 stemmer. I

1960 lå Slesvigsk Partis stemmetal på 9.058 stemmer, hvad der stadigvæk var nok til et mandat. Stemmetallene i 1950'erne svarede til højst 10% af alle i Nordslesvig afgivne stemmer. Valgtallene viser, at mindretallet stod svagere efter krigen end før 1945, men de svarer til 1920'ernes tal og vidner således om et meget stabilt mindretal.

Den tyske folkedel fik et sidestykke til Kiel-erklæringen i det såkaldte *københavnske notat af 27. okt. 1950*. Dets tilblivelseshistorie fortæller meget om, hvor ømfindtlig stemningen omkring det tyske mindretal endnu var ved denne tid. Kiel-erklæringens forord udtrykte den "bestemte" forventning, at hjemmetyskerne ville få et lignende dokument af den danske regering. Naturligt nok krævede Bund deutscher Nordschleswiger dagen efter Kiel-erklæringens vedtagelse en tilsvarende dansk erklæring, som en dansk regering næppe kunne give uden at risikere skarpe offentlige reaktioner. Statsminister Hans Hedtoft havde dog intet imod at modtage en hjemmetysk deputation, eftersom ingen dansk minister ville nægte at tale med danske statsborgere om anliggender, som de anså for betydningsfulde. Under den hjemmetyske delegations besøg oplæste statsministeren et notat, som punkt for punkt påviste, at de rettigheder hjemmetyskerne krævede som modstykke til Kiel-erklæringen allerede var tilsikret dem i grundloven og i en række andre danske love. En dygtig hjemmetysk journalist, som var klar over politikernes vanskeligheder med den danske offentlighed, lancerede dette notat over for de tyske nyhedsbureauer som en garanti, statsministeren havde givet det tyske mindretal, mens danske aviser dagen efter kunne fastslå, at Hans Hedtoft havde afvist hjemmetyskernes krav. På dette tidspunkt havde hjemmetyskerne endnu ikke fået adgang til at afholde statsanerkendte eksaminer på deres skoler, og de havde heller ikke kunnet opnå et folketingsmandat.

Sameksistensens svære begyndelse

I Nordslesvig sved de psykiske sår, som besættelsen på den ene side, og befrielsessommeren på den anden side havde givet, længe. De følte sig uforstået af deres danske omgivelser. Heller ikke for det danske mindretal i Sydslesvig var det i begyndelsen helt let at leve op til de høje forventninger, som straks efter Bonn-København erklæringernes fremkomst nåredes i Kiel om en øjeblikkelig afspænding i grænselandet. Det hang bl.a. sammen med personlige forhold. De folk, der ledede Sydslesvigsk Forening og Sydslesvigsk Vælgerforening, havde tilbragt deres ungdom i det Hitler-Tyskland, som havde tilmålt den danske folkedel trange kår. De havde derefter oplevet skiftende Kiel-regeringers uvenlige mindretalspolitik, og ofte nok var de stødt på Kiels ubønhørlige afvisning af rimelige mindretalsønsker. Disse mennesker kunne ikke omstille sig fra den ene dag til den anden, og da slet ikke i et samfund, hvor uviljen mod mindretallet lokalt stadig væk var følelig. Kampholdningen var gået dem i blodet. Man kunne støde på det synspunkt, at et vist

mål af tysk tryk ligefrem var gavnligt for mindretallets sammenhold. Da en kreds yngre sydslesvigere og Sydslesvig-interesserede i sommeren 1956 kastede det spørgsmål ud til offentlig debat, om grænsekampen stod foran en ny fase, vakte det kendelig irritation i flensborgske mindretalskredse, som frabad sig skrivebordsteorier. Måske kom der en ny fase, men i så fald ville den komme af sig selv. Den skulle og kunne ikke fremelskes.

Disse betragtninger lå ikke langt fra en tale, statsminister H.C. Hansen havde holdt lige før han tog til Bonn for at underskrive den danske erklæring. Heri nævner han de få konkrete resultater, som erklæringerne indeholdt, men fremhævede derefter som det vigtigste, "at den gode vilje må finde udslag i det daglige liv i forholdet mellem danske og tyske naboer. Hvis de tilkendegivelser, hvormed forhandlingerne er endt – og jeg betoner igen, at de ikke er gensidigt forpligtende, men at hvert land er ensidigt forpligtet over for sine egne borgere – hvis dette resultat bliver modtaget med den rette forståelse, er der gjort en positiv indsats for at skabe bedre levevilkår i grænseegnene, for at opnå afspænding gennem tålsomhed og gensidig velvilje."

I midten af 1950'erne kunne den store klimaforandring i det delte Slesvig tage sin begyndelse. Over hundrede års konfrontation mellem nationaliteterne – kun mildnet i nogle usikre år under Weimar-republikken – havde præget samlivet mellem nationaliteterne. Vist var det en konfrontation uden vold, men den betød dog, at man bestandig var på vagt over for hinanden, og at man kendte hinanden meget lidt. Nu oprandt så småt en ny tid. Man talte dengang om en "ny fase i grænsekampen." Hvad den indebar, stod endnu hen i det uvisse. Kunne mindretallene mon bevare deres indre sammenhold, når ydre tryk ikke tvang dem til at opretholde det? Kunne man virkelig stole på, at modparten mente det ærligt?

Bonn-København-erklæringernes umiddelbare og mest iøjnefaldende følge var indfrielse af de tilsagn, de to stater havde givet. I Danmark godkendte en folketingsbeslutning i april 1955 den danske erklæring, og kort efter ratificerede folketinget Vesttysklands optagelse i NATO. I den følgende måned ophævedes forbuddet mod statsanerkendte eksaminer ved tysksprogede skoler.

I Vesttyskland begyndte indfrielsen i Kiel-landdagen, hvor ministerpræsident Kai Uwe v. Hassel allerede den 31. marts redegjorde for de forhandlinger, som havde ført til Bonn-København erklæringerne. Selv om de ikke havde løst alle spørgsmål, så betragtede landsregeringen dog forhandlingernes resultat som et betydningsfuldt skridt til en fredeliggørelse af forholdene i grænselandet. Kiel-landdagen tog samme dag positiv og enstemmig stilling til forhandlingsresultatet og vedtog i den følgende måned at ophæve 5% klausulen for nationale mindretals vedkommende. I forbundsdagen blev forhandlingsresultatet godkendt i begyndelsen af juli 1955, ligeledes enstemmigt. Som erstatning for det danske mindretals repræsentation i landdagen indtil valgperiodens udløb i 1958, blev der oprettet et særligt landdagsudvalg

Volksgruppe" i København. Det skal lette mindretallets kontakter til regering, folketing og centraladministration. Sekretariatet har også gjort et stort arbejde for samarbejdet om europæiske mindretalsforhold. Det naboskab, som er udviklet i det delte Slesvig, skal jo også komme andre mindretal til gode. Dets dynamiske leder, Siegfried Matlok, er samtidig chefredaktør for det hjemmetyske blad "Nordschleswiger".

Mindretallenes sociale struktur

Mindretallenes sociale struktur har været meget forskellig, men er formodentlig langsomt ved at tilnærme sig hinanden i takt med, at også flertalsbefolkningernes sociale strukturer nærmer sig hinanden. En tysk undersøgelse fra 1966 tog udgangspunkt i mindretalsskoleelevers sociale baggrund, men fik jo derved ikke den del af mindretallene med, som ikke har skolesøgende børn eller ikke sender deres børn i en mindretalsskole. Denne undersøgelse viste, at 38,2% af de hjemmetyske forældre i 1965 var landmænd. Af de danske skolebørns forældre i Sydslesvig var i samme år kun 3,3% landmænd, derimod kom 61,5% fra lønmodtagerhjem (arbejdere og funktionærer) og 8,4% fra hjem, hvor faderen var funktionær i den offentlige sektor eller tjenestemand. For de hjemmetyske børns vedkommende var de tilsvarende procenter 33,4 og 0, mens de liberale erhverv, læger, selvstændige håndværkere, købmænd o.s.v. optrådte med 22% i det hjemmetyske materiale og med 11,7% blandt de sydslesvigske danske skolebørns forældre. Pensionister og rentemodtagere tegnede sig med 2,4% blandt de hjemmetyske forældre, med 6% blandt de sydslesvigske; i Nordslesvig var 4% af forældrene mindretalsfunktionærer mod 9,1% i Sydslesvig. Netop det sidste tal minder om, at man skal behandle undersøgelsens talmateriale med stor forsigtighed. Men selv som et groft skøn viser tallene dog en så iøjnefaldende forskel, at det må være berettiget at tale om hjemmetyskerne som et mindretal, hvis medlemmer i overvejende grad er selvstændige landmænd eller folk i liberale erhverv, mens Sydslesvigs danskhed så afgjort må siges at have sit tyngdepunkt i lønmodtagergruppen.

I 1978 var 27,6% af forældrene til børn i tyske skoler i Nordslesvig landbrugere, 17% selvstændige håndværkere og 7% selvstændige i handel og service, 13,5 % faglærte og specialarbejdere, næsten 15% lærere og akademikere og 11,6% funktionærer. Tilsvarende tal for Sydslesvig haves ikke, men den sydslesvigske historiker Nils Vollertsen mener, at det danske mindretal har fået et tilskud fra en skandinavisk orienteret middelklasse, da det i 1970'erne og 80'erne åbnede sig mod det tyske samfund. Et tilskud, som efter hans skøn udgør ca. 15% af mindretallet. Under alle omstændigheder har mindretallet også med det økonomiske opsving, som på samme tid nåede delstaten Slesvig-Holsten, fået et socialt løft.

Mindretallenes nuværende styrkeforhold

Mindretallenes nuværende styrkeforhold er, at den tyske folkedel ved amtsrådsvalget i november 1993 i Sønderjylland opnåede 5.115 stemmer, og at 18 tyske privatskoler i 1994 underviste 1.292 elever. Den danske folkedel syd for grænsen opnåede ved kommunalvalgene i 1994 næsten 38.000 stemmer, og i dens 54 skoler undervistes i 1993 5.349 børn.

De frie vilkår letter selvsagt mindretalsskolernes arbejde, men frigør dem ikke fra deres indre problematik. Den udtrykkes for de danske og for de tyske mindretalsskoler i næsten enslydende målsætning i deres læseplaner. Om de danske skoler i Sydslesvig hedder det: "Skolen skal føre eleverne ind i dansk sprog og kultur, og dens arbejde har til sigte at fremme elevernes bevidsthed om samhørighed med den danske folkedel i Sydslesvig og med det danske folk. Samtidig har skolen den opgave at dygtiggøre eleverne til at leve og virke i det tyske samfund". Den ambitiøse målsætning viser, at mindretalstilværelsen hverken for elever eller lærere er en dans på roser.

Medlemstallene giver kun et groft omrids af de forbavsende aktiviteter, som begge mindretal udfolder. Bund deutscher Nordschleswiger havde i 1993 4.100 medlemmer. De danske sydslesvigeres hovedorganisation, Sydslesvigsk Forening, mønstrede ca. 17.300 opdelt på 130 lokale distrikter.

Men ved siden af disse store organisationer sørger mange udvalg og endnu flere mindre foreninger og organisationer for et bredspektret udbud: Dansk Kirke i Sydslesvig har 24 præster i 43 menigheder. Husmoderforeningen, Kvindeforeningen, Sundhedstjenesten, Det lille Teater, Fælleslandboforeningen, Gamles Værn, spejderkorpsen, Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger, Folkeuniversitetet og mange flere samler sydslesvigerne til deres arbejde og arrangementer. Det gamle danske dagblad Flensborg Avis, kunne i 1993 sprællevende fejre 125 årsdagen. Alt i alt betyder dette, at mindretallenes foreningsliv dels søger at skabe rammerne for et dansk liv i Sydslesvig – henholdsvis for et tysk liv i Nordslesvig – dels bidrager den del af arbejdet, som er offentligt (koncerter, teater, udstillinger m.v.), til et ekstra kulturtilbud for hele landsdelens befolkning.

En større interviewundersøgelse af nationalt tilhørsforhold i Nordslesvig foretaget i 1970'erne viste, at det var muligt at afgrænse det tyske mindretal som mennesker, der ikke blot subjektivt identificerer sig som tyskere, men at de også udviser en tysk adfærd, forudsat at adfærden måles ved *sammenfald af en række kriterier* (som omgangssprog, skolevalg, medlemskab af foreninger, kirkegang, avislæsning, stemmeafgivning m.m.). Et enkelt kriterium, bortset fra medlemskab i Bund deutscher Nordschleswiger, var ikke nok.

Undersøgelsen viste tillige, at svarpersonerne fortsat ønskede at leve som et nationalt sindelagsmindretal, men at de økonomisk, socialt og politisk opfattede sig som integreret i det danske samfund. En tilsvarende undersøgelse

af det danske mindretal i Sydslesvig foreligger ikke, men forholdene syd for grænsen er næppe principielt forskellige fra de nordslesvigske forhold. Mindretallene er sindelagsmindretal, omend det ikke kun er sindelaget, men i høj grad også familiære traditioner, som betinger, om et i Sønderjylland/Slesvig født menneske opfatter sig som dansk eller tysk.

Det politiske liv

Kontaktudvalgenes oprettelse var en naturlig følge af det gensidighedsprincip, som i den løsest mulige form var blevet knæsat gennem Bonn-København erklæringernes parallelitet. Ved at rydde hindringerne af vejen for mindretallenes politiske og kulturelle udfoldelse har det i løbet af forbavsende kort tid afdramatiseret grænsekampen i politisk henseende. Gensidighed er et princip, der letter etableringen af et nogenlunde gnidningsløst forhold mellem mindretal og værtsstat, fordi begge mindretal ved, at de krav, det ene stiller til sin værtsstat, før eller senere vil blive præsenteret for dets moderland i form af tilsvarende krav fra det andet mindretal, selv om relationen er lagt sådan til rette, at de kun kan rejses som moralske, ikke som juridiske krav. Mindretallenes problemer er imidlertid ikke udtømt med deres politiske forhold til værtsstaten, og gensidighedsprincippet kan ikke løse alle mindretallenes problemer, der f.eks. kan give sig udtryk i svigtende tilgang til deres skolevæsen, i synkende medlemstal eller i en foruroligende skæv aldersfordeling blandt medlemmerne.

Et slående udtryk for den forandring, som er sket i den officielle tyske holdning siden Bonn-København erklæringernes undertegnelse, var de seks teser, som Slesvig-Holstens ministerpræsident Helmuth Lemke i september 1963 fremsatte over for repræsentanter for den uden- og indenlandske presse, som af Grænseforeningen var indbudt til at besøge Sydslesvig. Lemke havde samme år afløst v. Hassel, da denne blev udnævnt til vesttysk forsvarsminister. Disse teser burde efter den slesvig-holstenske ministerpræsidents mening være det grundlag, som det fremtidige dansk-tyske forhold måtte hvile på. De er stadigvæk relevante, selv om de som alle historiske kilder er præget af deres ophavssituation.

Teserne gik ud på: 1) selv om udenrigspolitikken er forbundsregeringens domæne, så har den slesvig-holstenske ministerpræsident særlige forpligtelser vedrørende plejen af forholdet til nabostaten Danmark, fordi han er regeringschef for den [dengang] eneste tyske delstat, i hvilken der lever et organiseret politisk og kulturelt virksomt nationalt mindretal. 2) han betragter mindretalsproblemet på begge sider af grænsen i overensstemmelse med Bonn-København erklæringerne ud fra den principielle indstilling, at begge mindretal loyalt arbejder med i den stat, i hvilken de lever. 3) det er en absolut legitim opgave at opretholde mindretallenes folkelige og kulturelle særpræg. Landsregeringen bekender sig principielt til mindretallenes beskyttelse i vi-

dere politisk forstand. Det endelige politiske mål skal imidlertid bestå i et tillidsfuldt partnerskab mellem de to kulturer i grænselandet. 4) "partnerskab" er sameksistensen – ved siden af og med hinanden – mellem to forskellige folkelivskredse; ikke den enes beherskelse af den anden eller mindretalskulturens opslugning i værtsstatens kultur. Det kommende Europa – uanset hvilken statsform det måtte få – må ikke sættes lig med ensformighed. I mangfoldigheden inden for det kulturelle liv, i forskellighederne inden for de politiske traditioner ligger det kommende Europas åndelige kraft. 5) den nationale grænse og den for tiden endnu eksisterende grænse mellem fællesmarkedet og EFTA vil som følge af såvel en udvikling af Europa-tanken som af NATO-partnerskabet i overskuelig tid miste svundne års betydning. 6) mindretallets ret er en selvbestemmelsesret. Enhver i vort land skal frit kunne afgøre, til hvilken kulturkreds han føler sig knyttet. Heraf må der ikke opstå ulemper for ham, og han skal efter vor forfatnings lighedsprincip også have de samme uddannelsesmæssige og konkurrencemæssige chancer, som gælder for alle andre. Idet vi går ind herfor, ikke af taktik, men af overbevisning, beder vi også vore danske naboer om forståelse og hjælp angående vort krav om selvbestemmelsesret og hjemstavnetsret for hele det tyske folk. Slesvig-Holsten grænser ikke kun op til Danmark, men har fra Lübeck til Elben en med miner, pigtråd og vagttårne spækket demarkationslinie, som adskiller den frie fra den ufrie del af Tyskland. Her ligger vort "nationale sår", hvis betydning, dette er i hvert fald min opfattelse, ikke kun kan betragtes som et indre tysk problem, men er en alvorlig anledning til politisk samarbejde mellem alle frie nationer."

Særlig den sidste af Helmuth Lemkes teser peger tydeligt på den daværende udenrigspolitiske konstellation, som lå til grund for den forsonlige politik, som igen var grundlaget for et godt naboskab. Her møder vi igen det tema, som den britiske chefforhandler anslog i sin tale på rundbordskonferencen i London i efteråret 1948, og som også lå bag Bonn-København erklæringerne. Men der er kommet mere til. Lemke vil ikke kun give mindretallene frit spil ved ikke at genere dem. Han vil ligefrem støtte og pleje dem. Hans mål er et tillidsfuldt "partnerskab", som atter hviler på en forestilling om det frugtbare i Europas åndelige mangfoldighed. I betragtning af de 120 års næsten uafbrudte nationale konfrontationer, som gik forud for disse teser, var de en forjættende nytænkning, som banede vejen for et tillidsfuldt naboskab.

Den mindretalsvenlige holdning, som bl.a. disse teser er udtryk for, er blevet vedligeholdet og udbygget af senere landsregeringer. 1985 nåedes omsider en ligestilling på skoleområdet, idet landet Slesvig-Holsten gik over til at betale et driftstilskud til de danske skoler i Sydslesvig, som svarede til gennemsnitsomkostningerne for det samme elevtal i tyske offentlige skoler. I de 30 foregående år havde dette tilskud kun udgjort 80% af de tyske gennemsnitsomkostninger pr. elev. Den nu gennemførte ligestilling må naturligvis ses på baggrund af, at forældre til børn i de danske privatskoler er lige så gode skat-

teydere i det tyske samfund som forældre til børn i de offentlige skoler. På den anden side siger det noget om mindretalsskolernes vilkår, at dette tilskud kun dækker ca. halvdelen af de faktiske udgifter i de danske skoler, bl.a. fordi mindretallet er nødt til at opretholde en række små skoler, 18 i Nordslesvig, 54 i Sydslesvig.

I den nye slesvig-holstenske forfatning (1990) omhandler en særlig paragraf nationale mindretal og folkegrupper. Den slår fast, at bekendelsen til et nationalt mindretal er fri, og at denne bekendelse ikke fritager nogen fra generelle statsborgerlige pligter. Paragraffen slår også fast, at mindretals og folkegruppers kulturelle særpræg og politiske arbejde beskyttes af landet og af kommunerne. Og at det nationale danske mindretal og den frisiske folkegruppe har krav på beskyttelse og støtte. Denne mindretalsbeskyttelse har den slesvig-holstenske landsregering, som siden 1987 bygger på et socialdemokratisk flertal i landdagen, taget særdeles alvorligt. I 1994 nægtede den i det tyske forbundsråd at stemme for den nye tyske grundlov, fordi den ikke indeholdt den af landsregeringen ønskede mindretalsbeskyttelse, udvidet til også at gælde for sorberne og sinti- og roma-folket.

Mindretalsforholdene på begge sider af grænsen må nu i europæisk målestok betragtes som forbilledlige. Flere forhold bevirker dette: ingen af mindretallene truer grænsen, begge mindretal modtager den støtte fra både værtsstaten og identifikationsnationen, som er nødvendig for deres kulturelle og organisatoriske arbejde. På lokalt plan er sindelagsprincippet anerkendt: til mindretallet hører de, som vil høre dertil. Mellem nabolandene råder et godt samarbejdsklima, siden 1973 forstærket af EF-samarbejdet. Samfundsudviklingen i de to lande ligner hinanden. Givetvis spiller også historiske forhold en rolle: i det dansk-tyske grænseområde støder beslægtede kulturer på hinanden og – bortset fra krigen i det 19. århundrede – har de lokale nationale spændinger næsten aldrig resulteret i vold.

Just dette ændrede samarbejdsklima ses klart i den kønne egn mellem Kongeåen og Ejderfloden, nu delt mellem to stater. Gammelt had og nag er afløst af et godt naboskab. De to nationaliteter er igen i stand til at leve fredeligt side om side og til gensidig glæde og rigdom.

Forskellen i forhold til konfrontationstiden er iøjnefaldende. Mindretallene nord og syd for grænsen betragtes ikke mere som fremmedlegemer, men som en rigdom for grænselandets kulturelle landskab. Både nord og syd for grænsen ville man uden mindretal befinde sig i begge landes periferi, i den yderste provins. Men mindretallene tilfører regionen et element af kulturel kappestrid, som gør, at skolerne, bibliotekerne og idrætsanlæggene netop her har en særligt høj standard.

Mindre- og flertallene kan netop i det delte Slesvig realisere et Mini-Europa. De er til glæde for hinanden og for flertalsbefolkningerne, og det er de netop i deres stræben efter at bevare deres egenart. For Europa – det Europa vi bør stræbe efter – er ikke et kæmpemæssigt forbrugermarked, men består

deri, at Europas kulturer i fremtiden – som de gjorde det i fortiden – er forskellige og dog indbyrdes afhængige af og i samspil med hinanden. De inspirerer hinanden i deres forskellighed. Uden italiensk, fransk, spansk, engelsk eller tysk kultur er vi alle mere fattige. Og vi – Danmark, de nordiske lande, det delte Slesvig – har også meget at bidrage med til den europæiske mangfoldighed.

Grænsen er der stadig

Af Bent A. Koch

Jeg skal hilse fra Grænseforeningen og sige, at den lever og har det godt. Når jeg, som nyvalgt formand for den snart 75-årige forening, er glad for at kunne sige sådan, er det, fordi der på det sidste har været nogle bekymrede røster.

Hvor længe vil foreningen bestå, har man for eksempel spurgt med henvisning til, at medlemstallet er sivet og nu "kun" er godt 41.000.

Hvad vil man gøre for at få de unge i tale, har andre føjet til, de interesserer sig jo ikke for grænselandet. Hvor man så ved det fra.

Nu er det jo en kendt sag, at man enten kan hæfte sig ved osten eller ved hullerne, når man ser et stykke schweizerost.

I vore dage lærer journalisterne at se på hullerne. Men schweizerost består altså af andet, der er nok så vigtigt.

Det er rigtigt, at Grænseforeningen, som vist andre større foreninger, har vanskeligt ved at holde sit medlemstal. Danskere anno 1994 vil ikke gerne stå i kartoteker.

For Grænseforeningens vedkommende er der en særlig grund til, at medlemstallet daler. I 1945 – 55, da det toppede, var grænselandet med til at sætte dagsordenen for den politiske debat. Det blev flere politikeres skæbne, for eksempel Christmas Møllers og Knud Kristensens. Det kostede noget at være sydslesviger. Tyske overgreb på elementære mindretalsrettigheder var almindelige.

Når det buldrer ved grænsen, skaber det interesse i moderlandet. Med København-Bonn-erklæringerne for 40 år siden, ændredes billedet. Nu fremstår det dansk-tyske grænseland som et forbillede for grænseområder med mindretalsproblemer. Men afspænding skaber ikke røre og dermed interesse med tilgang af nye medlemmer i stort tal. Som den afgåede fungerende formand Hans Paaschburg sagde ved sendemandsmødet: De mange nye medlemmer dengang er jo blevet 40 år ældre.

Men bortset fra, at 41.000 medlemmer er mange i dagens Danmark, glemmer nogle af de bekymrede, at et stort medlemstal i en forening ikke er et mål i sig selv. Det er højst et middel til at nå foreningens mål – som for Grænse-

foreningen er at støtte danskheden i grænselandet, specielt syd for grænsen, samt at styrke og udbrede kendskabet til grænselandets forhold.

Ingen kan sige, at dette formål ikke bliver virkeliggjort i dag, eller at det ikke vil kunne ske, hvis medlemstallet måske en dag er 25.000. Målet kan i princippet nås uden medlemmer, for eksempel hvis de nødvendige midler skaffes til veje gennem indsamlinger, lodseddelsalg, støtte fra fonds og offentlige kasser. I vid udstrækning sker det allerede i dag, hvor alene lodseddelsalg og salg af Dybbølmærket indbringer foreningen over 3 mill. kroner om året. Oplysningsarbejdet er heller ikke kun beroende på lokale foreninger og medlemmer, feriebørnsrejser (som der er tusinde af om året) heller ikke.

Alt dette nævnes ikke for at sige, at medlemmer i en forening som Grænseforeningen er ligegyldigt. Men for at påpege, hvor urimeligt det er kun at tage en forenings puls ved at aflæse medlemstallet.

Der er meget liv i Grænseforeningen. Kontakterne over grænserne er utallige, for eksempel gennem fadderskabsarbejdet. Det manifesteres bl.a. ved de danske årsmøder, med måske op til tusinde gæster nord fra. Meget af dette arbejde gøres aldrig op i tal, men de 2.697 nye medlemmer, foreningen fik sidste år, er bl.a. rekrutteret ad denne vej.

Der er således et godt grundlag at bygge fremtiden på – specielt nu, signalforvirringen omkring grænselandet må antages at være forbi. Jeg tænker på de signaler, der udgik omkring det overståede formandsvalg i Grænseforeningen om, at der ingen grænser er længere i grænselandet. Tankegangen blev spidst udtrykt af Søren Krarup for et par år siden, med de polemiske ord om, at i et Europa uden grænser er der vel ikke brug for en grænseforening.

Det grænseløse grænseland er mere eller mindre det tema, der har været spillet de sidste måneder, for eksempel udtrykt ved, at "Grænseforeningen på en måde har sejret sig ihjel". Unægtelig er der her tale om en begrebsforvirring, som vil være en torpedo ikke blot under Grænseforeningen, men også under såvel det danske som det tyske mindretal – **hvis påstanden ellers var rigtig.**

Det er den ikke! Det er rigtigt, at statsgrænsen ved Flensborg Fjord har fået langt mindre betydning og knapt kan mærkes, når man passerer den.

Men det betyder ikke, at der ikke går **en anden grænse** – en folkegrænse – mellem Tyskland og Danmark. Den kan ikke tegnes på et kort. Den går gennem hvert grænsesogn og hver by i grænselandet, ofte igennem en familie og undertiden gennem det enkelte menneske. Zweiströmigkeit, som man har kaldt den særlige slesvigske holdning.

Denne folke- eller kulturgrænse er det ikke blot spændende at følge. Dens sving er tillige af afgørende betydning for dansk kultur. **Jo mere statsgrænserne mister deres betydning, des vigtigere bliver kulturgrænserne.**

Derfor er grænselandet mere aktuelt end nogensinde. Hvad er det, vi i øjeblikket drøfter herhjemme? Dansk identitet. Vore rødder. To aktuelle udslag af denne interesse er den store guldalderudstilling i København og Socialfor-

valtningsinstituttets undersøgelse af danskernes fritidsvaner. Flere går i kirke i en måske u-udtalt, men dog klar fornemmelse af, at dansk kultur og kristendom er størrelser, der er uadskillige.

Ude i verden ser vi det samme. Jo større enheder, des mere bliver de forskellige kulturer sig deres identitet bevidst. Vi ved det fra os selv. Man skal ofte ud for at finde hjem. I det fremmede bliver danskheden – dette underlige ord – pludselig den enkelte en bevidst størrelse. Nu oplever stadig flere herhjemme det samme som udlandsdanskerne. De søger deres kulturs rødder og fornemmer instinktivt, at de henter deres identitet fra den sorte, den blå og måske tillige den røde bog: Salmebogen, Højskolesangbogen og Den røde Arbejdersangbog.

Samtidig hermed er støvet visket af **det nationale**, dette mærkelige ord, der i sit indhold rækker fra det folkelige over det patriotiske til det chauvinistiske og derfor i sin bestemte form: nationalisme, er belastet. Længe var det også forbeholdt højre-nationalismen med riget og dets forsvar som banner, men forstået som folkeligt tilhørsforhold og knyttet til sprog og sindelag, ved alle i dag, at man ikke kommer uden om det nationale, lige så lidt som vi kommer uden om at samarbejde på tværs af nationale grænser. Derfor er den nationale tanke i en international tid et brændende tema.

Vil man vide noget om, hvad dansk kultur er, hvordan den har det, når den brydes med en anden kultur, og hvordan mennesker kan leve sammen med og i brydninger, skal man iagttage det dansk-tyske grænseland. Her ser vi det hele under lup, her samarbejder nationaliteterne i dag, som hele Europa skal gøre det i morgen.

Det er for at gøre denne problemstilling aktuel og nærværende for den danske befolkning, at vi har Grænseforeningen.

Og efter at begreberne om grænselandets grænser forhåbentlig er blevet klaret, er mulighederne større end længe.

Årets gang i Grænseforeningen – 1994

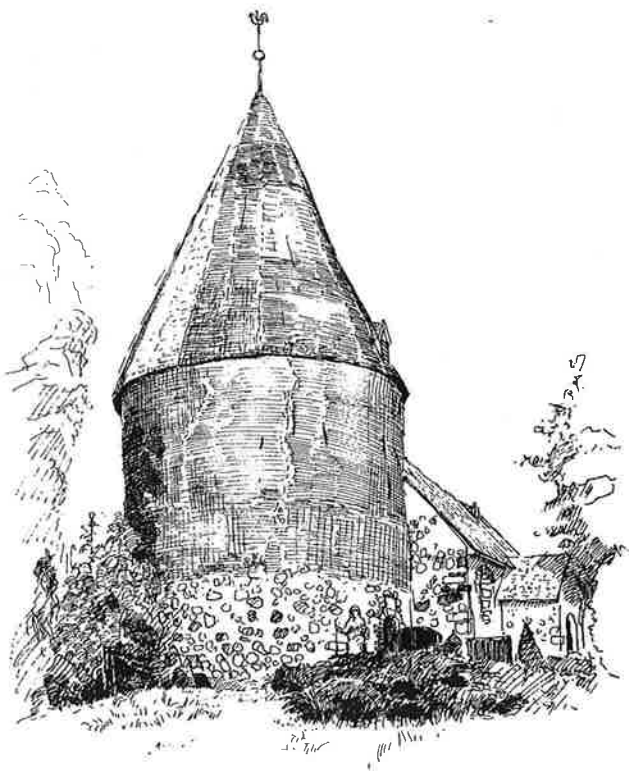
Organisation

Året 1994 var i Grænseforeningen organisatorisk præget af, at foreningens nyvalgte formand, Jørn Buch, den 26. februar trådte tilbage fra denne post.

Frem til Sendemandsmødet 1994 fungerede 1. næstformand, bankdirektør Hans Paaschburg, som foreningens formand.

Gæstelærer fra Sydslesvig

Årets største enkeltaktivitet i Grænseforeningen har været lærer Flemming Meyers virksomhed som rejsende gæstelærer i et halvt år, i hvilket Grænseforeningen overtog Dansk Skoleforening for Sydslesvig's ansættelse af skoleleder Flemming Meyer fra Hanved i Sydslesvig. Uden at svingte sit politiske

arbejde for SSW i amts- og byråd hjemme i Sydslesvig, nåede Flemming Meyer at aflægge 236 skolebesøg, fordelt over hele Danmark. Om eftermiddagen og om aftenen, når Flemming Meyer ikke var optaget af skoleaftaler, medvirkede han ved møder i lokale grænseforeninger og i andre sammenhænge i ialt 70 tilfælde. Perioden for Flemming Meyers virksomhed strakte sig fra midten af august 1993 til slutningen af februar 1994.

Medlemstal

Ved udgangen af marts måned 1994 havde Grænseforeningen registreret et medlemstal på 41.248. Heraf er ny-indmeldte i løbet af året registreret med 2.697, og udmeldelser og dødsfald med 3.643. Der har således været en netto-tilbagegang i medlemstallet på 946 medlemmer. Året forinden havde vist en tilbagegang på 1.779 medlemmer.

Dybbøldagen 1994

Dybbøldagen 1994 satte flere rekorder: Grænseforeningen havde opfordret alle danske folkeskoler til at sælge Dybbølmærker den 18. april, og 628 skoleklasser modtog opfordringen. Det var 360 flere end året forinden, og langt de fleste skoler rapporterede om et stort engagement blandt skolebørnene for sagen. Samtidig skete der en justering af Dybbølmærkets pris, der i samråd med andre mærkesælgende organisationer fra 1994 er blevet fastsat til kr. 2,00.

Der blev i 1994 indsamlet 1.3 mio. kr. på Dybbøldagen, hvormed man for første gang har oversteget millionen. Året forud var resultatet godt 712.000 kr.

Samarbejdet med skolerne

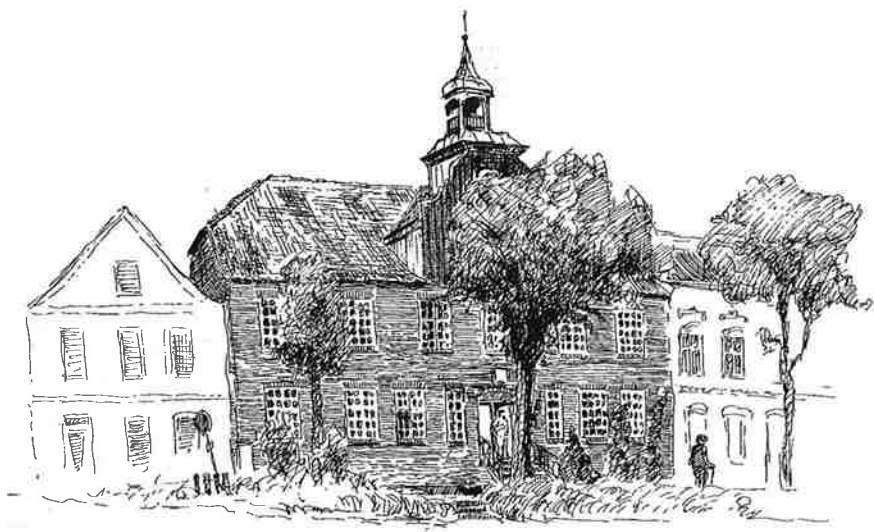
Det gode samarbejde med skolerne viste sig også på anden måde: Igennem flere år har Grænseforeningen afholdt befordringsudgifterne syd for grænsen for de skoleklasser, der afholder lejrskole i Sydslesvig. I 1994 er der næsten 3.000 børn, der har draget nytte af denne ordning. Sammenlignet med 1993 er der tale om en stigning på ottehundrede! De fleste af disse børn har – før de drog til Sydslesvig – haft besøg af Grænseforeningens organisationskonsulent, Johan Herold, der som gæstelærer har forberedt dem på turen.

1994 var også året, hvor begrebet »Skolemedlemskab af Grænseforeningen« blev introduceret. Foreløbigt har de 236 skoler, der har haft besøg af gæstelærer Flemming Meyer, fået tilbuddet om dette medlemskab, og de første 50 skoler har allerede meldt sig som medlem. I løbet af 1995 vil også de skoler, der har fået støtte til lejrskoler i Sydslesvig, og som har solgt Dybbøl-mærker, få tilbuddet.

Sydslesvigske Feriebørn

I foråret 1994 kunne »Slesvigske Børns Ferierejser« fejre sin 75-årige beståen. Grænseforeningen deltager aktivt i dette arbejde ved bl.a. at stille arbejdskraft på kontoret til rådighed og yde økonomisk støtte. Desuden sikrer Grænseforeningen, at feriebørns-værterne i de fire uger, de sydslesvigske børn er

her, hver dag får »Flensborg Avis«, så børnene kan følge med i, hvad der sker derhjemme i Sydslesvig. Hvert år drejer det sig om omkring 1.000 danske sydslesvigske børn, der tilbringer fire uger i et hjem i Danmark.

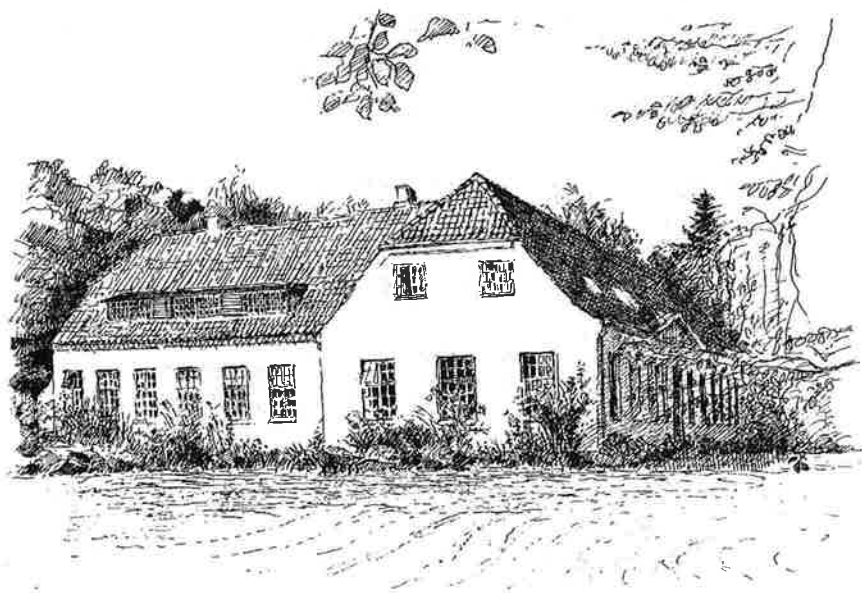
Det sønderjydske Lotteri

I månederne juli til september afholdes »Det sønderjydske Lotteri«, som er et af de få tilbageværende lotterier, som endnu findes ud over Tips-tjenestens næsten monopol-agtige stilling på lotteri-markedet. Der blev i 1994 solgt lodsedler for over 4 mio. kr., en svag stigning på knap 90.000 kr. i forhold til 1993. Lotteriets overskud går ubeskåret til kulturelle danske formål i Sydslesvig.

Økonomi

I det regnskabsår, der udløb 31. marts 1994, blev der af Grænseforeningen anvendt ialt næsten 2.3 mio. kr. til den del af formålet, der hedder »Støtte til grænselandet«. Heraf er alene næsten 1.2 mio. kr. til anlægsformål for Sydslesvigsk Forening og Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger, hvis samlede anlægsbehov var på godt 2.1 mio. kr., og hvortil den danske stat har bevilliget de resterende 950.000 kr. over finansloven. Denne støtte ydes i et godt samarbejde med Undervisningsministeriets udvalg vedrørende danske kulturelle anliggender i Sydslesvig (5-mandsudvalget).

Til »Oplysning om grænselandets forhold« blev der ydet 2.1 mio. kr. Grænseforeningens regnskab balancerer med næsten 77 mio. kr., hvoraf de 68 mio. er »betroede midler« som Grænseforeningen har i administration for andre. Heraf er langt den største del statsbevillinger til kulturelle danske formål syd for grænsen.

Sendemandsmødet 1994

På Sendemandsmødet i slutningen af oktober 1994 blev chefredaktør Bent A. Koch, Odense, med massiv tilslutning fra sendemændene, valgt til formand for Grænseforeningen.

Louis Nielsen og Hustrus Legat blev tildelt Grænseforeningen for Skanderborg og blev modtaget af denne forenings formand, E. Myhre Jensen.

Niels Henriksen

Vignetter:

side 41: Kosel rundkirke

side 42: Christianslyst

side 43: Hedeby kirke

side 44: Skipperhuset i Tønning

side 45: Valsbølhus

side 46: Haubarg i Ejdersted v. Tønning

Vignetterne i årbogen er af tegneren Karl Johan Larsen, som i 1980 for Grænseforeningen for Skanderborg fremstillede en række skitser og tegninger med sydslesvigske motiver.

Originalerne tilhører Skanderborg kommune og har deres faste plads på Skanderborg bibliotek.

Ifølge aftale med Grænseforeningen for Skanderborg kan en mappe med 12 tegninger i A4-format købes i Grænseforeningen for kr. 100,-. Salgsindtægten går ubeskåret til formål inden for Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger.

GRÆNSEFORENINGEN's formål er at virke til støtte for danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, samt at styrke og udbrede kendskab til grænselandets forhold.

